

ΑΝΔΡΕΑΔΑΚΗΣ Σ. ΝΙΚΟΛΑΟΣ

ΟΔΗΓΟΣ

ΓΙΑ ΤΗΝ ΕΚΠΟΝΗΣΗ ΚΑΙ ΤΗ ΣΥΝΤΑΞΗ
ΓΡΑΠΤΗΣ ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ

Ρέθυμνο 2009

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ		Σελ.
1.	ΣΥΓΓΡΑΦΗ ΚΕΙΜΕΝΟΥ	2
2.	ΓΕΝΙΚΑ ΣΧΟΛΙΑ ΓΙΑ ΤΗ ΣΥΓΓΡΑΦΗ ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ	2
3.	ΑΡΧΙΚΟ ΣΧΕΔΙΟ ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ	5
4.	ΕΞΩΦΥΛΛΟ ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ	5
5.	ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ	6
6.	ΠΡΟΛΟΓΟΣ ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ	6
7.	ΕΙΣΑΓΩΓΗ ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ	7
8.	ΤΑ ΚΕΦΑΛΑΙΑ ΤΗΣ ΘΕΩΡΗΤΙΚΗΣ ΜΕΛΕΤΗΣ ΤΟΥ ΘΕΜΑΤΟΣ	7
9.	ΑΝΑΖΗΤΗΣΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΩΝ ΠΗΓΩΝ	8
10.	ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΕΣ ΠΑΡΑΠΟΜΠΕΣ	9
11.	ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ – ΥΠΟΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ	12
12.	ΠΑΡΑΘΕΜΑΤΑ	13
13.	ΓΕΝΙΚΑ ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ – ΠΕΡΙΟΡΙΣΜΟΙ ΤΗΣ ΜΕΛΕΤΗΣ - ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ	14
14.	ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	14
15.	ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ	20
16.	ΕΝΔΕΙΚΤΙΚΑ ΚΡΙΤΗΡΙΑ ΑΥΤΟΑΞΙΟΛΟΓΗΣΗΣ ΤΗΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ	20
17.	ΒΑΣΙΚΕΣ ΑΔΥΝΑΜΙΕΣ ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΩΝ ΕΡΓΑΣΙΩΝ	24
	ΥΠΟΔΕΙΓΜΑ ΕΞΩΦΥΛΛΟΥ	28

1. ΣΥΓΓΡΑΦΗ ΚΕΙΜΕΝΟΥ

Η διπλωματική εργασία θα πρέπει να αφορά στη θεωρητική μελέτη ενός θέματος από το χώρο της Ειδικής Αγωγής (π.χ. «Παιδιά με νοητική υστέρηση: ψυχολογική και παιδαγωγική προσέγγιση», «Ειδική Αγωγή και Περιβάλλον», «Κοινωνική πολιτική για τα παιδιά με νοητική υστέρηση», κ.λπ.). Θα πρέπει να έχει έκταση **20-25 σελίδες**, συμπεριλαμβανομένης της βιβλιογραφίας και του παραρτήματος. Το κείμενο θα πρέπει να είναι γραμμένο σε γραμματοσειρά times new roman 12 στιγμών και το διάστιχο 1,5. Στα επόμενα υποκεφάλαια, δίνονται αναλυτικές οδηγίες για τον τρόπο γραφής της διπλωματικής εργασίας (παραπομπές, βιβλιογραφία, εξώφυλλο, κ.λπ.).

2. ΓΕΝΙΚΑ ΣΧΟΛΙΑ ΓΙΑ ΤΗ ΣΥΓΓΡΑΦΗ ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ

Η συγγραφή μιας διπλωματικής εργασίας απαιτεί από τον επιμορφούμενο να μελετήσει σε βάθος κάποιο θέμα, να συλλέξει σχετικές πληροφορίες, να εμβαθύνει σ' αυτές, να σχηματίσει την προσωπική του άποψη πάνω στο θέμα που πραγματεύεται και να την παρουσιάσει με όσο το δυνατόν άρτιο τρόπο. Κατά συνέπεια, η εκπόνηση γραπτής εργασίας δεν αποσκοπεί στην παράθεση ή τη συσσώρευση γνώσεων και πληροφοριών, αλλά στην κριτική επεξεργασία και την πρωτότυπη σύνθεση ενός θέματος. Συναρτάται, δηλαδή, με τη δεξιοτήτα να εντοπίζονται εκπαιδευτικά θέματα ή προβλήματα, να αναλύονται με μεθοδικό τρόπο και να παρουσιάζονται συνακόλουθα με σαφήνεια, ακρίβεια και αυστηρότητα όσον αφορά στην επιχειρηματολογία-τεκμηρίωση. Από την ανάλυση του θέματος, θα πρέπει να προκύπτει ότι ο επιμορφούμενος αντιλαμβάνεται ορθά από όλες τις πτυχές το υπό εξέταση θέμα, είναι σε θέση να διατυπώνει με ορθότητα και σαφήνεια τις ιδέες ή τις απόψεις του, έχει την ικανότητα να κάνει παραπομπές και να κατανοεί σε βάθος τη βιβλιογραφία, χωρίς να προβαίνει σε λογοκλοπή. Θα πρέπει να προκύπτει, ακόμη, ότι ο επιμορφούμενος είναι σε θέση **να χρησιμοποιήσει και να οικοδομήσει επιχειρήματα προκειμένου να ισχυροποιήσει μια θέση ή άποψη**, διαθέτει κριτική ικανότητα, μπορεί να προχωρήσει σε τεκμηριωμένες κρίσεις και αξιολογήσεις και να καταλήξει εντέλει σε τεκμηριωμένα συμπεράσματα. **Ο επιστημονικός λόγος είναι σαφής, λιτός, περιεκτικός και με ευκρίνεια ως προς την ανάλυση.** Για την επιτυχή εκπόνηση και συγγραφή της διπλωματικής μελέτης, ιδιαίτερη σημασία και αξία έχουν ρήματα, όπως: παρατηρώ, αναλύω, κρίνω, συγκρίνω, συσχετίζω, αντιπαραθέτω, επιχειρηματολογώ, τεκμηριώνω, οργανώνω, επιλέγω, σχεδιάζω, ορίζω, διαπιστώνω, επισημαίνω, συζητώ, ερμηνεύω, αξιολογώ, συνοψίζω και προτείνω.

Ο επιμορφούμενος δε θα πρέπει να λησμονεί, άλλωστε, πως το εν λόγω εγχείρημα συνιστά προπονητικό ή προπαιδευτικό έργο. Πρόκειται για ένα **έργο μαθητείας σε επιστημονικά δεδομένα**, τιθάσευση υπό συγκεκριμένους όρους ενός υλικού και δε συνιστά επ' ουδενί μια κίνηση 'ανακάλυψης του τροχού' με νεότευκτο λόγο και καινοτόμους μετασχηματισμούς – ανακάλυψη νέας γνώσης- στο υπό διερεύνηση θέμα.

Ο επιμορφούμενος θα πρέπει:

- ✓ Να αναπτύξει την εργασία με δικά του λόγια και όχι επαναλαμβάνοντας εκφράσεις, παραγράφους ή προτάσεις που είναι διατυπωμένες από άλλους συγγραφείς. Οι σκέψεις του θα αναπτυχθούν πολύ καλύτερα αν εκφραστεί με δικά του λόγια και χρησιμοποιήσει δικές του εκφράσεις. Η ελληνική γλώσσα, ιδιαιτέρως, βοηθά ιδιαίτερα ως προς αυτή την κατεύθυνση. **Να αποφεύγεται, ωστόσο, το λογοτεχνικό ύφος και η χρήση πρώτου προσώπου.** Να προσεχθεί, ακόμη, η ορθή χρήση του παρελθοντικού, παροντικού και μελλοντικού χρόνου στη γραπτή διατύπωση των ιδεών.

- ✓ Να είναι σαφής, να έχει ευκρίνεια στο λόγο του και να επεξηγεί τους συλλογισμούς του με τρόπο που να είναι κατανοητός. Να μην αναμένει από τον αναγνώστη να γνωρίζει τι σκέφτεται ή τι έχει πρόθεση να κάνει.
- ✓ **Να τεκμηριώνει αυτά που γράφει**, είτε πρόκειται για δικές του ιδέες είτε για ιδέες άλλων. Να αναφέρει αναλυτικά τη διαδικασία και τα βήματα που ακολούθησε για να οργανώσει ένα επιχειρήμα.
- ✓ Να **προσδιορίζει με ακρίβεια τους όρους και τις έννοιες που χρησιμοποιεί**. Να αποφεύγει, όμως, να χρησιμοποιεί έντονους χαρακτήρες ή υπογραμμίσεις, για να τονίσει κάποια έννοια ή όρο με ιδιαίτερο ειδικό βάρος στην ανάλυση που συντελείται.
- ✓ Να οργανώσει και να δομήσει την εργασία του, ώστε να προβάλει την ουσία του θέματος σε μια συνεκτική και καλά δομημένη μορφή. Να επιμερίζει το θέμα του στις βασικές του πτυχές και αυτές να αποτελούν τα βασικά κεφάλαια και υποκεφάλαια της εργασίας του.
- ✓ **Να ακολουθεί μια ευδιάκριτη και λογική πορεία σκέψης στην ανάλυση του θέματος**. Τα βασικά μέρη της μελέτης (κεφάλαια, υποκεφάλαια, παράγραφοι, κ.τ.λ.) να συνδέονται με αποτελεσματικό τρόπο μεταξύ τους. Η εργασία του θα πρέπει να δίνει στον αναγνώστη την αίσθηση ενός εννοιολογικά συμπαγούς έργου.
- ✓ Να αλλάζει παράγραφο όταν ολοκληρώνεται ένα νόημα, ένα επιχειρήμα, μια θεματική εστίαση, όταν περνά από μια έννοια σε μια άλλη, όταν αλλάζει το αντικείμενο αναφοράς. Οι παράγραφοι πρέπει να εκφράζουν ολοκληρωμένα νοήματα και να γίνεται ομαλή μετάβαση με φυσικό και αβίαστο τρόπο από παράγραφο σε παράγραφο. Από την άλλη πλευρά, όμως, να αποφεύγει τον κατακερματισμό του κειμένου σε πολλές και μικρές παραγράφους, γιατί διασπάται η συνοχή του κειμένου και δίνεται η εντύπωση της ύπαρξης κενών στο συλλογισμό του. Να δηλώνει την αλλαγή παραγράφου, αφήνοντας ένα κενό διάστημα ενός περίπου εκατοστού στην αρχή της παραγράφου, παρά το γεγονός ότι σε αρκετά επιστημονικά βιβλία ή περιοδικά του αγγλοσαξονικού ιδίως χώρου δεν ακολουθείται σήμερα η πρακτική του κενού διαστήματος.
- ✓ Να γράφει σύντομες προτάσεις και να ελέγχει, αν η στίξη βοηθά τον αναγνώστη στην κατανόηση του κειμένου, αποφεύγοντας τη ροή του προφορικού λόγου. Να συμβουλευεται εγχειρίδια γραμματικής και συντακτικού για τη χρήση των σημείων στίξης. Κάθε πρόταση να περιέχει μια μόνο πληροφορία ή ιδέα, χωρίς κανένα περιττό στοιχείο που δεν προσφέρει τίποτα στην κατανόηση του νοήματός της. Ο ακαδημαϊκός λόγος, όπως προαναφέρθηκε, είναι ευθύς, λιτός, απλός, περιεκτικός και σύντομος.
- ✓ Να μην κάνει επισκόπηση της βιβλιογραφίας με περιγραφικό τρόπο αλλά με κριτική διάθεση και διορατικότητα. Να προσεγγίζει κριτικά το βιβλιογραφικό υλικό και να μην καταφεύγει σε αξιολογικές κρίσεις αν δεν υπάρχει επαρκής βιβλιογραφική τεκμηρίωση. Να ελέγχει προσεκτικά τα επιχειρήματα - αντεπιχειρήματα μιας θεωρίας ή άποψης και αν ασκεί κριτική θα πρέπει να υπάρχουν ανάλογα τεκμήρια που να τη στηρίζουν.
- ✓ Αν επιθυμεί να προσθέσει σκέψεις ή απόψεις άλλου συγγραφέα, τότε θα πρέπει να αναφέρει το όνομα και την πηγή της πληροφορίας μέσα στο κείμενο αλλά και στη βιβλιογραφία. Δεν πρέπει, ακόμη, να εισάγει παραθέματα σπάταλα. Η συνεχής παράθεση μπορεί να εκληφθεί και ως εκδήλωση οκνηρίας (βλ. παρακάτω: *παραπομπές, υποσημειώσεις, σημειώσεις, παραθέματα και βιβλιογραφία*).
- ✓ Να μην παραθέτει **αποσπάσματα βιβλίων ή άρθρων ή εργασιών** άλλων αυτολεξεί, χωρίς να τα περικλείει σε εισαγωγικά και χωρίς να αναφέρει τα στοιχεία του συγγραφέα. Αν παραφράσει εδάφια από το έργο κάποιου συγγραφέα, τότε θα πρέπει να το δηλώσει με την ανάλογη παραπομπή. Αν δεν το κάνει, τότε η ενέργειά του θεωρείται λογοκλοπή και είναι ποινικώς κολάσιμη όσον αφορά το νόμο αλλά και απαράδεκτη ως προς τη δεοντολογία της

πνευματικής ιδιοκτησίας. Αξίζει να επισημάνουμε εδώ ότι στον ακαδημαϊκό χώρο θεωρείται αυτονόητη η συχνή αναφορά σε βιβλιογραφικές πηγές και συνεπώς δεν υποβαθμίζεται καθόλου η εργασία του επιμορφούμενου.

- ✓ Να μη διστάσει να χρησιμοποιήσει διαγράμματα ή γραφήματα εκεί όπου αυτά μπορούν να συνοψίσουν με αποτελεσματικό τρόπο ένα εκτενές τμήμα κειμένου.

3. ΑΡΧΙΚΟ ΣΧΕΔΙΟ ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ

Ο επιμορφούμενος θα πρέπει να εκπονήσει ένα **χρονοδιάγραμμα και έναν αρχικό πίνακα περιεχομένων της εργασίας τα οποία να αντιστοιχούν στα βασικά σημεία της δομής** της (π.χ. ποια κεφάλαια θα απαρτίζουν τη μελέτη του θέματος, κ.τ.λ.). Με αυτόν τον τρόπο, θα αποσαφηνιστεί τι ακριβώς προτίθεται να κάνει, **θα βάλει σε τάξη τις ιδέες του**, θα τις οργανώσει σε μια ορθή σειρά, θα αντιληφθεί αν έχει σαφείς ιδέες για το αντικείμενο το οποίο έχει επιλέξει να πραγματευτεί, θα οργανώσει κατάλληλα το χρόνο που έχει στη διάθεσή του και, τέλος, θα εντοπίσει τις αδυναμίες, τα κενά και τις ελλείψεις, για να αποπειραθεί στη συνέχεια να τις αντιμετωπίσει. Είναι αυτονόητο ότι, καθώς προχωρεί η ενασχόλησή του με το θέμα, το αρχικό πλάνο της εργασίας μπορεί να τροποποιηθεί σε κάποια σημεία. Έχει τη δυνατότητα, συνεπώς, να το αλλάξει, αν βρει τρόπους να το εμπλουτίσει και να το βελτιώσει, καθώς θα έχει δρομολογηθεί η συγγραφή της εργασίας.

4. ΕΞΩΦΥΛΛΟ ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ

Το εξώφυλλο της εργασίας θα πρέπει να περιλαμβάνει, με τη σειρά που αναφέρονται παρακάτω, τα στοιχεία:

- 1. Την ονομασία Πανεπιστημίου, Σχολής και Τμήματος.**
- 2. Τον τίτλο του σεμιναρίου.**
- 3. Το όνομα του επιμορφωτικού κέντρου.**
- 4. Τον τίτλο της διπλωματικής εργασίας (θα πρέπει να είναι σύντομος, κατατοπιστικός για τον αναγνώστη και να συνοψίζει το περιεχόμενο της μελέτης).**
- 5. Το ονοματεπώνυμο του επιμορφούμενου**
- 6. Την ακαδημαϊκή ιδιότητα και το ονοματεπώνυμο του διδάσκοντα.**
- 6. Τον τόπο και το έτος εκπόνησης.**

Στο Παράρτημα δίνεται *υπόδειγμα εξωφύλλου*.

5. ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ

Ο πίνακας περιεχομένων συμπεριλαμβάνει συνήθως τα μέρη της εργασίας, την αρίθμηση και τους τίτλους κεφαλαίων & υποκεφαλαίων, καθώς και τους αντίστοιχους αριθμούς σελίδων. Τα προαναφερθέντα στοιχεία του πίνακα περιεχομένων θα πρέπει να αντιστοιχούν πλήρως με εκείνα του εσωτερικού της εργασίας. Σήμερα, σε αντίθεση με την αντίληψη του παρελθόντος ότι τα περιεχόμενα μιας μελέτης θα πρέπει να τοποθετούνται στο τέλος της, επικρατεί η άποψη ότι ο πίνακας περιεχομένων μιας μελέτης θα πρέπει να τοποθετείται ήδη στην αρχή της, με το επιχείρημα ότι ο αναγνώστης γνωρίζει έτσι καλύτερα την πορεία εκπόνησης.

Ο πίνακας περιεχομένων περιέχει τους τίτλους των κεφαλαίων και τις επιμέρους υποδιαίρεσεις τους. **Οι τίτλοι των κεφαλαίων γράφονται με κεφαλαία γράμματα, ενώ οι υποδιαίρεσεις (υποκεφάλαια, ενότητες, υποενότητες, κ.τ.λ.) με μικρά.** Ως προς την αρίθμηση των κεφαλαίων και των υποδιαίρεσεων, υιοθετείται συνήθως το δεκαδικό σύστημα με ιεραρχική αύξουσα αρίθμηση (1., 1.1., 1.1.1., κ.τ.λ.).

6. ΠΡΟΛΟΓΟΣ ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ

Ο πρόλογος, αν και τοποθετείται στην αρχή μιας εργασίας, γράφεται συνήθως τελευταίος. Ο πρόλογος είναι συνήθως αρκετά σύντομος, **έχει έντονα προσωπικό ύφος** ως προς τον τρόπο γραφής, ενώ προσφέρει την ευκαιρία στον επιμορφούμενο να διατυπώσει τις προσωπικές του θέσεις ή επισημάνσεις γύρω από το θέμα που πραγματεύεται.

Ο πρόλογος αρχίζει συνήθως με κάποια γενικότερα σχόλια όσον αφορά στα **κίνητρα** που ώθησαν τον επιμορφούμενο να ασχοληθεί με το θέμα που επέλεξε, τη σπουδαιότητα της διερεύνησής του (για ποιους λόγους είναι σημαντικό) καθώς και την πρωτοτυπία του (αν πράγματι είναι πρωτότυπο). Στη συνέχεια, παρατίθενται πολύ **γενικές πληροφορίες** για το αντικείμενο της μελέτης ώστε να διευκολυνθεί ο αναγνώστης να κατανοήσει πληρέστερα το περιεχόμενο, ενώ αποσαφηνίζονται κάποια σημεία που συνδέονται με την ευχερέστερη κατανόηση του περιεχομένου της μελέτης. Αξίζει, τέλος, να υπογραμμιστεί ότι αν ο επιμορφούμενος νιώθει την ανάγκη να **ευχαριστήσει κάποια άτομα** τα οποία συνέδραμαν λιγότερο ή περισσότερο στην ολοκλήρωση της μελέτης (π.χ. επόπτης, κ.λπ.), μπορεί να επωφεληθεί και να αναδείξει αυτό το στοιχείο στο τέλος του προλόγου.

7. ΕΙΣΑΓΩΓΗ ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ

Η εισαγωγή μιας εργασίας, **σε αντίθεση με τον πρόλογο, συνιστά οργανικό της τμήμα**. Στην εισαγωγή, φιλοξενείται το ζήτημα γύρω από το οποίο θα περιστραφεί η εργασία, επισημαίνονται συνοπτικά οι βασικοί όροι και έννοιες τις οποίες πραγματεύεται ο επιμορφούμενος.

Στην εισαγωγή παρέχεται μια **συγκεντρωτική εικόνα του υπό εξέταση προβλήματος** και ολοκληρώνεται συχνά με τη **συνοπτική παρουσίαση της δομής της διπλωματικής** εργασίας, δηλαδή, των κεφαλαίων της (π.χ. «Στο πρώτο κεφάλαιο επιχειρείται η μελέτη ...», «Το δεύτερο κεφάλαιο πραγματεύεται ...», κ.λπ.).

Πρόθεσή του επιμορφούμενου με την εισαγωγή είναι να συμβάλει ώστε ο αναγνώστης να αντιληφθεί τα καίρια σημεία της εργασίας του, χορηγώντας του κατ' ουσίαν μια περίληψη του όλου εγχειρήματος. Ο συγγραφέας οφείλει να είναι συνετός και να μην υπόσχεται περισσότερα απ' όσα θα μπορέσει εντέλει να πραγματοποιήσει. Υπ' αυτό το σκεπτικό, η εισαγωγή συνήθως ξαναγράφεται όσο προχωρεί η εργασία ή γράφεται τελευταία, αφού προηγουμένως έχει συγγραφεί το κύριο σώμα της μελέτης.

8. ΤΑ ΚΕΦΑΛΑΙΑ ΤΗΣ ΘΕΩΡΗΤΙΚΗΣ ΜΕΛΕΤΗΣ ΤΟΥ ΘΕΜΑΤΟΣ

Η σημαντικότητα της θεωρητικής μελέτης του προς διερεύνηση αντικειμένου και των πτυχών του, αφορά στη διεργασία του επιμορφούμενου να συγκεντρώσει, να διασταυρώσει και συνδυαστικά, με κριτική διάθεση, να ταξινομήσει και να παρουσιάσει πληροφορίες σχετικές με θεωρητικά ή και ερευνητικά δεδομένα που εγγράφονται πυρηνικά στο θέμα που τον απασχολεί.

Αντλώντας πληροφόρηση από τη βιβλιογραφία, ο επιμορφούμενος μπορεί να κατευθύνει αρτιότερα τη δική του συγγραφική δραστηριότητα. Μελετώντας, **επιχειρείται να κατανοηθεί κριτικά ο λόγος των άλλων καθώς και ο διάλογος που αναπτύσσεται γύρω από το θέμα**, έτσι ώστε σιγά σιγά να οικοδομηθεί με τεκμηριωμένο τρόπο η προσωπική μας άποψη σχετικά με το υπό εξέταση θέμα. Δεν προσπαθούμε, δηλαδή, απλώς να φωτίσουμε προϋπάρχοντα γνωστικά σχήματα ή να επιβεβαιώσουμε την άποψη που υποθέτουμε ότι ασπάζεται ο επιβλέπων ή επόπτης καθηγητής, αλλά με διορατικότητα και σύνεση να προβούμε στην κριτική ανασκόπηση της υπάρχουσας βιβλιογραφίας με τα κύρια ερωτήματα που αυτή θέτει στο υπό μελέτη πεδίο.

Όσον αφορά στην οργάνωση των κεφαλαίων της θεωρητικής μελέτης του θέματος, ο επιμορφούμενος θα πρέπει να προχωρήσει από το γενικότερο στο μερικότερο, από τη 'μακροσκοπική' παρατήρηση στη 'μικροσκοπική' εξέταση. Από το γενικότερο εννοιολογικό και θεματικό πλαίσιο-πεδίο της μελέτης στο ειδικό αντικείμενο της μελέτης και στην εξέταση των επιμέρους ζητημάτων του υπό εξέταση αντικειμένου. **Η επιχειρηματολογία πρέπει να διαμορφώνεται βαθμιαία μέσα στο κείμενο, με τρόπο απαγωγικό.** Από κεφάλαιο σε κεφάλαιο, από υποκεφάλαιο σε υποκεφάλαιο και από παράγραφο σε παράγραφο. Να υπάρχει λογική συνέπεια και αλληλουχία, χωρίς χάσματα ή κενά σκέψης. Σφάλματα, παρανοήσεις, παραλείψεις ή κενά μπορούν να οδηγήσουν τη μελέτη σε λανθασμένες μεθοδολογικές προσεγγίσεις και προβληματισμούς.

Ιδιαίτερα κρίσιμο θεωρείται το κεφάλαιο, το οποίο συνήθως **τοποθετείται ως πρώτο κατά τη θεωρητική μελέτη του θέματος και αφορά στην εννοιολογική οριοθέτηση των βασικών όρων της μελέτης.** Το κεφάλαιο αυτό αντιστοιχεί στην αναλυτική εξέταση, αποσαφήνιση και οριοθέτηση του σημασιολογικού περιεχόμενου των βασικών όρων που διαχειρίζεται η μελέτη. Αν π.χ. ο τίτλος μιας εργασίας είναι «*Κοινωνικές αναπαραστάσεις εκπαιδευτικών αναφορικά με την αξιολόγηση του εκπαιδευτικού έργου*», **θα πρέπει να οριοθετηθούν εννοιολογικά οι όροι-κλειδιά:** «*κοινωνική αναπαράσταση*», «*εκπαιδευτικό έργο*» και «*αξιολόγηση εκπαιδευτικού έργου*».

9. ΑΝΑΖΗΤΗΣΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΩΝ ΠΗΓΩΝ

Κάθε διπλωματική εργασία, όσο μικρής κλίμακας και αν είναι, περιλαμβάνει οπωσδήποτε και τη μελέτη όσων έχουν ήδη γραφεί από άλλους για το πρόβλημα που μελετάται. Η ποιότητά της συναρτάται σε μεγάλο βαθμό με την ικανότητα να αναζητούνται, να εντοπίζονται και να αξιολογούνται ποικίλες πηγές πληροφοριών. Ο επιμορφούμενος, οφείλει να αναζητήσει προγενέστερες σχετικές μελέτες ή έρευνες και να έχει μελετήσει με συστηματικό τρόπο τη βιβλιογραφία που αναφέρεται στο θέμα της εργασίας. Η ενημέρωση αυτή είναι απαραίτητη για τον επιμορφούμενο για πολλούς λόγους, με σημαντικότερους:

α. Διαθέτοντας μια επαρκή βιβλιογραφική ενημέρωση πάνω στο προς μελέτη θέμα, είναι πλέον σε θέση να διαμορφώσει μια πληρέστερη εικόνα για το θέμα.

β. Παίρνει 'δάνεια' ή ιδέες από τις εργασίες άλλων ερευνητών, προκειμένου να τις αξιοποιήσει στη δική του μελέτη.

γ. Διαπιστώνει την αποτελεσματικότητα κάποιων προγενέστερων προσεγγίσεων που εφαρμόστηκαν στο σύστοιχο θέμα, ελέγχοντας και την καταλληλότητά τους.

Το αναμενόμενο, προφανώς, από ένα επιμορφούμενο δεν είναι η εξαντλητική καταγραφή των μελετών ή ερευνών που έχουν ήδη πραγματοποιηθεί μέχρι τώρα στον τομέα που τον ενδιαφέρει. Αυτό που απαιτείται κυρίως από τον επιμορφούμενο είναι η μελέτη ενός σημαντικού τμήματος της σχετικής βιβλιογραφίας και η επίγνωση του βαθμού στον οποίο το θέμα που εξετάζει έχει γίνει αντικείμενο προγενέστερων μελετών ή ερευνών.

Πριν από μερικά χρόνια, η αναζήτηση της σχετικής βιβλιογραφίας ήταν μια ιδιαίτερα επίπονη, οικονομικά επώδυνη αλλά και χρονοβόρα διαδικασία. Ο ερευνητής έπρεπε να δαπανήσει πολύ χρόνο και χρήμα, για να επισκεφθεί βιβλιοθήκες και να αναζητήσει σχετικά βιβλία μέσα από βιβλιογραφικούς καταλόγους ή να ξεφυλλίσει βιβλία που ήταν τοποθετημένα στα ράφια, να φυλλομετρήσει εκατοντάδες τεύχη περιοδικών μήπως και εντοπίσει κάτι που τον ενδιαφέρει, να κάνει παραγγελίες βιβλίων μέσω ταχυδρομείου σε εκδοτικούς οίκους περιμένοντας δυο και τρεις μήνες για την παραλαβή τους, να έλθει σε επαφή με άλλους ερευνητές για να δανειστεί κάποιο βιβλίο ή φωτοτυπημένο του αντίγραφο, κ.τ.λ. Σήμερα, στην κοινωνία της γνώσης και της πληροφορίας, οι διαδικασίες αυτές έχουν υπεραπλουστευθεί. Η

προσβασιμότητα στη γνώση έχει αυτοματοποιηθεί μέσω της δυνατότητας άμεσης αξιοποίησης τεράστιου αριθμού πηγών από το διαδίκτυο, ενώ κοστίζει συνήθως ελάχιστα χρήματα.

10. ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΕΣ ΠΑΡΑΠΟΜΠΕΣ

Όταν συγγράφει την εργασία του ο επιμορφούμενος, στην προσπάθειά του να τεκμηριώσει μια θέση ή άποψη καταφεύγει συχνά στη μαρτυρία άλλων συγγραφέων. Το επιστημονικό κείμενο είναι διάλογος με το βιβλιογραφικό υλικό και ανασύνθεση ιδεών από αυτό. Αυτό το γεγονός υποχρεώνει τον επιμορφούμενο να καταδείξει με αντίστοιχες παραπομπές από πού ‘δανείζεται’ κάθε παράθεμα ή πού βρίσκεται αυτό στο οποίο αναφέρεται. Οι παραπομπές ισχύουν για να παραβάλλει ο αναγνώστης το κείμενο με τις ακριβείς πηγές πληροφόρησης του επιμορφούμενου και όχι απλώς για να πειστεί αόριστα πως κάπου στηρίχθηκε ο συλλογισμός. Με τις παραπομπές, δηλαδή, ο επιμορφούμενος καταχωρεί το σημείο από το οποίο πήρε την πληροφορία και κατευθύνει τον αναγνώστη σε κείμενα που του τα καθιστά γνωστά, για να ελέγξει, στη συνέχεια, ό,τι αναφέρεται. Την υποχρέωσή του να παραπέμψει την επιβάλλει, τόσο η επιστημονική δεοντολογία όσο και το αίσθημα ευθύνης απέναντι στον αναγνώστη. **Με τις παραπομπές καθιστά αντικειμενικότερα τα όσα υποστηρίζει**, εφόσον έτσι καταφεύγει και στη μαρτυρία άλλων. Δε θα ήταν, επίσης, δεοντολογικά ορθό να υπαινίσσεται θέσεις και απόψεις συγγραφέων, χωρίς όμως να τις εντοπίζει βιβλιογραφικά. **Οι παραπομπές εγγυώνται, επιπλέον, τη διασφάλιση του επιστημονικού κύρους.** Αν πίσω από αυτά που γράφει, διαπιστωθούν αναφομοίωτα ‘δάνεια’ στοιχεία χωρίς καμία βιβλιογραφική παραπομπή σ’ αυτά, διακυβεύει το κόστος να θεωρηθεί ως λογοκλοπή. Η **λογοκλοπή**, όμως, προφανώς και είναι επιστημονικά αθέμιτη πράξη. Το γεγονός της παραπομπής επηρεάζει θετικά τον αναγνώστη, εφόσον εκτιμάται η παρηρησία, η ειλικρίνεια, καθώς και η διάθεση του επιμορφούμενου για ακριβολογία. Αν, μάλιστα, ο αναγνώστης επιθυμεί να διευρύνει τις γνώσεις του, οι παραπομπές τον κατευθύνουν στα συγκεκριμένα κείμενα ή έμμεσα σε άλλα συναφή (π.χ. μέσα από τη βιβλιογραφία του συγγραφέα) όπου και μπορεί να ανατρέξει αν χρειαστεί. Θα πρέπει να σημειωθεί, ωστόσο, ότι η συνεχής και αλόγιστη χρήση βιβλιογραφικών παραπομπών ή η παράθεση πολλών βιβλιογραφικών πηγών σε μια παραπομπή, μπορεί να εκληφθεί και ως αδέξια αγωνία του επιμορφούμενου να πείσει τον αναγνώστη ότι έχει εξαντλήσει τη σχετική βιβλιογραφία ή σε ακραίες περιπτώσεις ως προσπάθεια εντυπωσιασμού και επιδειξιμανία.

Μπορούμε να παραπέμψουμε στο έργο κάποιου συγγραφέα με δυο διαφορετικούς τρόπους:

α. Αν πρόκειται για μια **γενική αναφορά σε κάποιο άρθρο ή βιβλίο**, τότε μέσα σε παρένθεση τοποθετείται **το επώνυμο του συγγραφέα σε ονομαστική πτώση** –στην ελληνόγλωσση βιβλιογραφία- και, στη συνέχεια, **το έτος έκδοσης του βιβλίου, περιοδικού, τόμου, κ.τ.λ.** Αν μάλιστα πρόκειται για ελληνόγλωσση παραπομπή, το επώνυμο του συγγραφέα μπαίνει σε ονομαστική πτώση.

β. Αν πρόκειται για **ειδική αναφορά σε κάποια ή κάποιες σελίδες του έργου** ενός συγγραφέα, τότε ακολουθούμε την προηγούμενη διαδικασία, με τη διαφορά ότι **προσθέτουμε στη συνέχεια τη συγκεκριμένη ή τις συγκεκριμένες σελίδες** στις οποίες και αναφερόμαστε.

Παραδείγματα:

- Αντιθέτως, στα Παιδαγωγικά Τμήματα η αξιολόγηση των μελλοντικών εκπαιδευτικών αποτελεί αντικείμενο έρευνας και διδασκαλίας, γιατί εκεί είναι ακόμα πιο προφανής η αξία της επανατροφοδότησης (Θεοδώρου, 1998).
- Οι δομές γίνονται, πλέον, περισσότερο ευέλικτες με σκοπό τη βελτίωση της παραγωγικότητας και αποτελεσματικότητάς τους (Mulgan, 1991: 349-351).

Αν επιθυμούμε, προκειμένου να τεκμηριώσουμε μια θέση ή άποψη, να δώσουμε περισσότερες από μια γενικές ή ειδικές παραπομπές, τότε στην παρένθεση εμφανίζονται όλες τοποθετημένες σε χρονολογική σειρά, εκκινώντας όμως από την αρχαιότερη. Αν πρόκειται για

ελληνόγλωσσες παραπομπές διαχωρίζονται μεταξύ τους με άνω τελεία [·], ενώ αν είναι ξενόγλωσσες με την αντίστοιχη άνω τελεία [;].

Παραδείγματα:

- Το σχέδιο θεωρείται ημπειραματικό με προέλεγχο και μετέλεγχο σε φυσικώς ισοδύναμες ομάδες (Βάμβουκας, 1993: 184 Κωσταρίδου–Ευκλείδη, 1997: 248).
- Σύμφωνα με τη «*θεωρία της κοινότητας*» (Community theory), η έμφαση δίνεται στην κατανόηση από όλους ότι αυτό που έχει σημασία δεν είναι τον ‘ποιον’ ακολουθείς, αλλά το ‘τι’ ακολουθείς, δηλαδή, ποια ιδέα, ποιο όραμα, ποιους σκοπούς και κάτω από ποιες συνθήκες. (Ubben, 1994; Hughes, 1997; Norris, 2001; Sergiovanni, 2004).

Όταν επαναλαμβάνεται βιβλιογραφική παραπομπή στο έργο του ίδιου συγγραφέα, τότε δεν χρειάζεται να επαναλάβουμε το έτος αλλά αναγράφεται [στο ίδιο] ή τη συντομογραφία [ό. π.] (=όπως παραπάνω) αν πρόκειται για ελληνόγλωσσο έργο και τη συντομογραφία [op. cit.] (opus citatum= έργο που αναφέρθηκε) προκειμένου για ξενόγλωσσο.

Παραδείγματα:

- Παρά τις ελλείψεις στο διετές πρόγραμμα σπουδών τους, οι ΠΑ μπορούν να χαρακτηριστούν, για την εποχή τους, ως ‘σοβαρά και πειθαρχημένα ιδρύματα’ (Κακριδής, ό. π.: 45).
- Σύμφωνα με το Lezotte, ένα σχολείο θεωρείται αποτελεσματικό, όταν είναι σε θέση να δείξει ότι συνυπάρχουν σε αυτό, τόσο η ποιότητα της παρεχόμενης εκπαίδευσης όσο και οι ίσες ευκαιρίες για όλους. (Lezotte, op. cit.:18).

Αν στο κείμενο εμφανίζεται το επώνυμο του συγγραφέα στον οποίο και θέλουμε αμέσως μετά να παραπέμψουμε, δε χρειάζεται στην παρένθεση να αναφερθεί ξανά το επώνυμό του. Αυτό γίνεται συνήθως όταν έχει βαρύνουσα σημασία η γνώμη του συγκεκριμένου συγγραφέα, ή ο συγγραφέας είναι μια εξέχουσα προσωπικότητα στη συγκεκριμένη γνωστική περιοχή.

Παράδειγμα:

- Ο Kelly (1991) υποστήριξε ότι δεν υπάρχει μια αντικειμενική και απόλυτη αλήθεια ...

Αν οι συγγραφείς του έργου είναι δυο, θα πρέπει να εμφανίζονται και οι δυο στη βιβλιογραφική παραπομπή και να διαχωρίζονται με κόμμα [,] ή το σύμβολο [&]. Αν είναι περισσότεροι από δυο, τότε μπορούν να εμφανίζονται μόνο οι 1-2 πρώτοι και στη συνέχεια η συντομογραφία [κ. ά.] αν πρόκειται για ελληνόγλωσση παραπομπή ή η συνώνυμη συντομογραφία [et al.] αν πρόκειται για ξενόγλωσση.

Παραδείγματα:

- Στο πλαίσιο της προσωπικής θεωρίας επιχειρείται η διαλεκτική σύνθεση των εμπειριών, των πεποιθήσεων, των αντιλήψεων με την επιστημονική γνώση και την κυρίαρχη κουλτούρα (Ματσαγγούρας, Χέλμης, 2002:22).
- Αποτελεσματικός εκπαιδευτικός είναι αυτός που μπορεί να εγκαθιδρύσει σχέσεις με τους μαθητές του σταθεροποιώντας ένα μαθησιακό περιβάλλον για προσωπική ανάπτυξη των μαθητών (Myers & Anderson, 2000:8).
- Υποστηρίζεται ότι η ερμηνευτική παρέχει τη δυνατότητα πληροφόρησης αλλά και παραγωγής γνώσης, όταν επιχειρείται η κατανόηση του νοήματος που αποδίδουν οι συμμετέχοντες στα γεγονότα (Χατζηγεωργίου, Φωτεινός κ. ά., 2003:29).
- Επιβεβαιώθηκε η ύπαρξη σημαντικών εκπαιδευτικών διαφορών τόσο μεταξύ των σχολείων όσο και μεταξύ των μαθητών (Sammons, Goodland et al., 1995: 4).

Τέλος, καλό είναι ο επιμορφούμενος να αποφεύγει τις έμμεσες παραπομπές σε πρωτότυπα έργα συγγραφέων μέσα από δευτερογενείς πηγές, εφόσον βέβαια έχει τη δυνατότητα να εντοπίσει το ίδιο το πρωτογενές υλικό. Στην περίπτωση, όμως, όπου έχει γίνει αυτή η επιλογή, οφείλει να αναφερθεί στη βιβλιογραφική παραπομπή η δευτερογενής πηγή απ’ όπου άντλησε ο επιμορφούμενος τις πληροφορίες με τη χρήση των όρων [στο] ή [in].

Παραδείγματα:

- Ουσιαστικά η πρώτη κίνηση σχετικά με τα αποτελεσματικά σχολεία έγινε το 1966 στις ΗΠΑ με τη δημοσίευση της περίφημης έρευνας του James Coleman και των συνεργατών του με τίτλο «*Ισότητα στις Εκπαιδευτικές Ευκαιρίες*» (Husen, 1973, στο Πασιαρδής, 2001:17).
- Η αίσθηση της κοινότητας επιτυγχάνεται μέσα από τις αμοιβαίες σχέσεις στήριξης και σεβασμού, την ανταλλαγή ιδεών, καθώς και τη συνεργασία για τη βελτίωση των διδακτικών προγραμμάτων (Rutter, 1983, in Sammons & Mortimore, 2004:12).

11. ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ – ΥΠΟΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

Οι σημειώσεις μπορούν να εκτεθούν: α) στο τέλος του κεφαλαίου ή του κύριου μέρους της εργασίας, αμέσως μετά τα γενικά συμπεράσματα – προτάσεις και πριν από την παράθεση της βιβλιογραφίας (τότε λέγονται σημειώσεις), ή β) στο κάτω μέρος της σελίδας όπου υπάρχει η αναφορά, να είναι δηλαδή υποσέλιδες (στην περίπτωση αυτή λέγονται υποσημειώσεις). Η δεύτερη περίπτωση είναι ενδεχομένως χρησιμότερη, επειδή ο αναγνώστης έχει οπτική άμεση επαφή στην ίδια ακριβώς σελίδα με το κυρίως κείμενο, το περιεχόμενο της υποσημείωσης. Στην περίπτωση, όμως, όπου κάποιες υποσημειώσεις είναι μακροσκελείς, τότε είναι προτιμότερο να δίνονται όλες μαζί με τη μορφή σημειώσεων, δηλαδή στο τέλος του κύριου μέρους της εργασίας (πρώτη περίπτωση). Ευκταίο βέβαια είναι να αποφεύγονται συστηματικά οι μακροσκελείς υποσημειώσεις ή ακόμα και αντίστοιχες σημειώσεις.

Μια σημείωση ή υποσημείωση αποσκοπεί:

1. Να καταδείξει τη βιβλιογραφική πηγή ενός παραθέματος. Αν στο κείμενο παραθέτουμε απόσπασμα από κάποιο συγγραφέα, η αντίστοιχη υποσημείωση ή σημείωση παρέχει την κατάλληλη βιβλιογραφική παραπομπή (αν και όπως επισημάνθηκε προηγουμένως μπορεί να το κάνει μέσα στο κυρίως κείμενο με τη μορφή άμεσης βιβλιογραφικής παραπομπής).

2. Να προσθέσει άλλες ενισχυτικές βιβλιογραφικές ενδείξεις σε συνδυασμό με κάποιο μικρό σχόλιο για ένα θέμα, το οποίο συζητείται στο κυρίως κείμενο (αν πρόκειται μόνο για ενισχυτικές βιβλιογραφικές ενδείξεις, αυτό μπορεί να υλοποιηθεί και με τη μορφή άμεσης βιβλιογραφικής παραπομπής μέσα στο κυρίως κείμενο).

3. Να εισαγάγει ένα ενισχυτικό παράθεμα ή παρατήρηση ή ένσταση ή σχόλιο, των οποίων η τοποθέτηση μέσα στο κυρίως κείμενο θα διασπούσε τη ροή ή και θα ήταν ενοχλητική.

Οι υποσημειώσεις αριθμούνται κατ' αύξοντα αριθμό (1, 2, ...), ενώ διαχωρίζονται από το λοιπό κείμενο με μια συνεχόμενη γραμμή στο κάτω μέρος της σελίδας. Οι σημειώσεις, αν τοποθετηθούν στο τέλος του κύριου μέρους της εργασίας, αριθμούνται παρομοίως κατ' αύξοντα αριθμό. Αν τοποθετηθούν στο τέλος κάθε κεφαλαίου, η αρίθμηση μπορεί να είναι συνεχής ή να εκκινεί από την αρχή για κάθε νέο κεφάλαιο.

Παράδειγμα:

● ¹ Ο Ι. Προμπονάς αναφέρει σχετικά: «...Πότε και που αποσπάστηκε η Ελληνική από την Ινδοευρωπαϊκή μητέρα γλώσσα είναι αδύνατο να ορισθεί με ακρίβεια. Πιθανόν, τούτο συνέβη κατά την 5^η π.Χ. χιλιετία και σε μια βόρεια περιοχή του Εύξεινου Πόντου...» (Προμπονάς, 1995: 57). Σχετική αναφορά εντοπίζεται και στον Joseph (2001: 130).

12. ΠΑΡΑΘΕΜΑΤΑ

Τα παραθέματα είναι αυτούσια αποσπάσματα κειμένου από άλλους συγγραφείς τα οποία, είτε ενσωματώνονται στο κύριο μέρος της εργασίας (π.χ. στη θεωρητική μελέτη του θέματος κατά την ανασκόπηση της βιβλιογραφίας), είτε εγγράφονται ως υποσημείωση ή σημείωση. Τοποθετούνται μέσα σε εισαγωγικά και με πλάγιους χαρακτήρες. Είναι, συνήθως, δυο ειδών:

α. παρατίθεται ένα απόσπασμα κειμένου, με το οποίο ο επιμορφούμενος ασχολείται στη συνέχεια ερμηνευτικά, και

β. παρατίθεται ένα απόσπασμα κειμένου, για να υποστηριχθεί κάποιος συλλογισμός ή ερμηνεία του επιμορφούμενου.

Τα παραθέματα πρέπει να είναι πιστά. Ο επιμορφούμενος πρέπει να καταγράφει τις λέξεις και τα σημεία στίξης, όπως ακριβώς αυτά εμφανίζονται στο πρωτότυπο κείμενο του συγγραφέα. Δεν πρέπει να απαλείφει μέρη του αποσπάσματος χωρίς να το σημειώνει. Η παράλειψη δηλώνεται με την εισαγωγή αποσιωπητικών ... τα οποία αντιστοιχούν στο τμήμα του αποσπάσματος το οποίο παραλείφθηκε. Αν, μάλιστα, ο επιμορφούμενος επιθυμεί να παραλείψει ένα ενδιάμεσο μέρος από το δάνειο απόσπασμα που είναι μεγάλο σε έκταση, τότε στη θέση του παραλειπούμενου μέρους τοποθετείται μια ολόκληρη σειρά από στιγμές (.....). Δεν πρέπει να επιχειρεί δικές του παρεμβολές στο παράθεμα και αν χρειαστεί να προβεί σε κάποιο

σχόλιο, διασάφηση ή διευκρίνιση, αυτή η παρέμβαση πρέπει να εμφανίζεται μέσα σε αγκύλες. Αν υπογραμμίσει κάτι στο παράθεμα (που δεν είναι του συγγραφέα), θα πρέπει κι αυτό να δηλωθεί. Η πηγή των παραθεμάτων θα πρέπει να καταδεικνύεται, είτε με παραπομπές είτε με σημειώσεις-υποσημειώσεις (βλ. παραπάνω).

Δεν πρέπει να εισάγονται παραθέματα σπάταλα, γιατί η συνεχής παράθεση αποσπασμάτων είναι κουραστική για τον αναγνώστη, αποτελεί συχνά ένδειξη οκνηρίας από την πλευρά του επιμορφούμενου, δηλώνοντας και την αδυναμία του να αναλύσει κριτικά το λόγο άλλων. Υπάρχει, τέλος, περιορισμός στο μέγιστο μέγεθος ενός παραθέματος που μπορεί να μπει σε εισαγωγικά. Συνήθως, ένα παράθεμα έως 150-200 λέξεις θεωρείται αποδεκτό ως προς το μέγεθός του. Κάθε μεγαλύτερο παράθεμα προϋποθέτει ειδική άδεια από το συγγραφέα ή τον εκδότη. Αν το δάνειο απόσπασμα έχει μικρή έκταση (έως 3-4 σειρές), τοποθετείται σε εισαγωγικά και ενσωματώνεται στη συντακτική ροή του κειμένου. Αν το δάνειο απόσπασμα είναι αρκετά μεγάλο σε έκταση (από 5 σειρές και άνω), είτε χωρίζεται από το υπόλοιπο κείμενο και τοποθετείται μέσα σε εισαγωγικά σε ξεχωριστή παράγραφο για να είναι ευδιάκριτο, με μεγαλύτερο το αριστερό του περιθώριο, είτε τοποθετείται ως υποσημείωση ή σημείωση. Ο επιμορφούμενος μπορεί, ακόμη, αν το επιθυμεί, να παραθέσει πίνακες ή διαγράμματα από άλλους συγγραφείς, αρκεί να αναφέρει με πληρότητα την πηγή άντλησης κάτω από τους πίνακες ή τα διαγράμματα.

Εν κατακλείδι, ο συγγραφέας ενός πρωτότυπου αποσπάσματος κειμένου τοποθετείται, είτε στην αρχή του παραθέματος είτε στο τέλος του.

Παραδείγματα παραθεμάτων:

- Όπως υποστηρίζει η Λεονταρή (1998: 72) «*Η έννοια του εαυτού στη βιβλιογραφία κατέληξε να έχει διττή σημασία. Η μια συνδέεται στενά με τη διάκριση του εαυτού ως υποκειμένου και συνεπάγεται ενεργητικές διαδικασίες, όπως η σκέψη, η μνήμη, η αντίληψη. Η δεύτερη παρουσιάζει τον εαυτό ως αντικείμενο, τονίζοντας την ικανότητα του ατόμου να αποστασιοποιείται, να παρατηρεί και να αξιολογεί τον εαυτό του*».
- «*Η δημοτική γλώσσα, αναγνωρισμένη πια στην ποίηση, αρχίζει να εμφανίζεται και στο διάλογο των διηγημάτων. Οι λογοτεχνικοί κύκλοι είναι έτοιμοι να δεχτούν το κήρυγμα του Ψυχάρη, που υψώνει τη ζωντανή γλώσσα του ελληνικού λαού σε κοινή εθνική γραφόμενη. Ο Γιάννης Ψυχάρης με την έκδοση το 1888 του πολύκροτου έργου του το <Ταξίδι> δίνει ένα σύμβολο πίστης για τους δημοτικιστές ...» (Κωνσταντινίδης, 1990: 99).*

13. ΓΕΝΙΚΑ ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ – ΠΕΡΙΟΡΙΣΜΟΙ ΤΗΣ ΜΕΛΕΤΗΣ – ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ

Η εργασία ολοκληρώνεται με μια σύντομη ανακεφαλαίωση, καταλήγοντας στα κυριότερα συμπεράσματα που προέκυψαν από τη βιβλιογραφική επισκόπηση του υπό πραγμάτευση θέματος, παρέχοντας έτσι τη δυνατότητα για κριτική αξιολόγηση της μελέτης. Αυτό το κεφάλαιο συμπεριλαμβάνει, ακόμη, την επισήμανση των αδύναμων σημείων της μελέτης που πιθανόν να διαδραμάτισαν ρόλο στη διαμόρφωσή της, καθώς και το τι δεν μελετήθηκε από τις διάφορες όψεις του εξεταζόμενου προβλήματος, υπό ποιους όρους και ενδεχόμενη αιτιολογία. Τέλος, γίνονται υποδείξεις για αξιοποίηση των ευρημάτων της μελέτης όσον αφορά στην προαγωγή, τόσο της θεωρίας όσο και της πράξης και διατυπώνονται -αν υπάρχουν- εκπαιδευτικές προτάσεις (προς την κοινωνία, την Πολιτεία, το Παιδαγωγικό Ινστιτούτο, τους φορείς επιμόρφωσης, κ.τ.λ.), καθώς και προτάσεις ή υποδείξεις για περαιτέρω μελέτη του θέματος.

14. ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Στο τέλος του κύριου μέρους της εργασίας, **ο επιμορφούμενος οφείλει να παραθέσει τις βιβλιογραφικές πηγές που χρησιμοποιήθηκαν καθ' όλη τη διαδικασία της μελέτης.** Πρόκειται για ένα κατάλογο που φέρει τον τίτλο «*Βιβλιογραφία*». Σ' αυτό το σημείο, παρουσιάζονται όλες οι βιβλιογραφικές αναφορές-παραπομπές που έκανε χρήση ο επιμορφούμενος στο κύριο μέρος της εργασίας. Αν το επιθυμεί, όμως, έχει τη δυνατότητα να

ενσωματώσει στη βιβλιογραφία και ένα ιδιαίτερα περιορισμένο αριθμό τίτλων από έργα (βιβλία, άρθρα, κ.τ.λ.) που απλώς φυλλομέτρησε επιφανειακά κατά τη μελέτη του θέματός του και για τα οποία δεν υπήρξε κάποια αναφορά ή παραπομπή στο κύριο μέρος της εργασίας αλλά, που ‘εκ του αφανούς’, ωστόσο στήριξαν το θεωρητικό ή πρακτικό μέρος της συγγραφής της εργασίας. Πρόκειται για έργα που τον υποβοήθησαν να δημιουργήσει μια πρώτη υποδομή για το θέμα με το οποίο καταπιάστηκε ή θα άξιζε τον κόπο ο αναγνώστης να τα μελετήσει αν θέλει να έχει μια πιο εξαντλητική εικόνα για το θέμα που πραγματεύεται η εργασία. Θα πρέπει να επισημανθεί, προφανώς, ότι οι γνώμες ποικίλλουν ως προς το αν θα πρέπει να συμπεριληφθεί στη μελέτη μια πλήρης βιβλιογραφία ή μόνο ο κατάλογος των συγγραφέων στους οποίους και έγιναν βιβλιογραφικές αναφορές-παραπομπές. **Η κυριαρχούσα άποψη είναι ότι πρέπει να παρατίθενται βιβλία, άρθρα, κ.τ.λ. τα οποία έχουν παρατεθεί ή αναφερθεί μέσα στην εργασία** Σ’ αυτήν την περίπτωση, αντικαθιστούμε συνήθως τον όρο «*Βιβλιογραφία*» με τον όρο «**Βιβλιογραφικές αναφορές**». Κάποιοι ερευνητές, όμως, επιζητούν βιβλιογραφία που να περιλαμβάνει όλες τις βιβλιογραφικές πηγές που λήφθηκαν υπόψη κατά τη διάρκεια της προετοιμασίας και της εκπόνησης της μελέτης.

Ο επιμορφούμενος, με την παράθεση της βιβλιογραφίας, προσφέρει στον αναγνώστη μια άμεση εποπτεία του βιβλιογραφικού υλικού που επεξεργάστηκε, χορηγώντας και κάποια πρόσθετα στοιχεία τα οποία δεν ενσωματώθηκαν στις παραπομπές ή τις σημειώσεις-υποσημειώσεις. Η βιβλιογραφία θα πρέπει να είναι, όσο το δυνατόν, εξαντλητική για το αντικείμενο μελέτης, όπως και για τα διάφορα θέματα που το πλαισιώνουν. Τόσο η ποιότητα όσο και η ποσότητα της βιβλιογραφίας, συγκροτούν στοιχεία ενδεικτικά της ενημέρωσης την οποία διέθετε ο επιμορφούμενος πάνω στο θέμα της εργασίας του. Δεν αναμένεται, ασφαλώς, από ένα επιμορφούμενο να έχει εξαντλήσει τη βιβλιογραφική αναδίφηση και είναι λογικό να υπάρχουν παραλείψεις, ιδιαιτέρως μάλιστα στην περίπτωση κατά την οποία το θέμα που μελετά είναι ευρύ. Οφείλει, ωστόσο, να διαθέτει βιβλιογραφική ενημέρωση, ποιοτικά και ποσοτικά αντιπροσωπευτική των έργων που αφορούν το θέμα που πραγματεύεται. Συχνά, στις βιβλιογραφικές αναφορές, περιλαμβάνονται εκτός από ελληνόγλωσσες και ξενόγλωσσες πηγές. Αν τα δυο είδη είναι πολλά σε αριθμό, προτείνεται να γίνει ξεχωριστός κατάλογος για τις ελληνόγλωσσες πηγές με τον τίτλο «*Ελληνόγλωσση βιβλιογραφία*» ή «*Ελληνόγλωσσες βιβλιογραφικές αναφορές*» και ξεχωριστός για τις ξενόγλωσσες πηγές με τον τίτλο «*Ξενόγλωσση βιβλιογραφία*» ή «*Ξενόγλωσσες βιβλιογραφικές αναφορές*». Αν επιλεγεί, εντέλει, να καταρτιστεί ενιαίος κατάλογος για ελληνόγλωσσες και ξενόγλωσσες βιβλιογραφικές πηγές, τότε μια κοινή αλφαβητική σειρά ελληνικής και λατινικής αλφαβήτου μπορεί να είναι: A, B, Γ, C, Δ, D, E, F, Z, G, H, Θ, I, J, K, Λ, L, M, N, Ξ, O, Π, P, Q, P, R, Σ, S, T, Y, U, V, Φ, X, Ψ, Ω και W. Αν ο επιμορφούμενος επιθυμεί την καταχώρηση στη βιβλιογραφία και άλλων πηγών που αξιοποίησε (π.χ. νομοθετικών κειμένων, σχολικών εγχειριδίων, κ.τ.λ.), μπορεί να αφιερώσει ξεχωριστό τμήμα της βιβλιογραφίας σ’ αυτές τις πηγές, αναγράφοντας το σχετικό τίτλο (π.χ. «*Νόμοι και Προεδρικά Διατάγματα*»).

Οι βιβλιογραφικές αναφορές παρατίθενται με αλφαβητική παράθεση των συγγραφέων. Το επώνυμο του συγγραφέα τοποθετείται πάντα στην ονομαστική πτώση, για την περίπτωση της ελληνόγλωσσης βιβλιογραφίας. Οι διάφοροι, όμως, τρόποι με τους οποίους παρατίθενται τα βιβλιογραφικά στοιχεία εξαρτώνται από ορισμένους παράγοντες, με σημαντικότερο το σύστημα βιβλιογραφικής καταγραφής (HARVARD, APA, κ.τ.λ.). **Για την καταγραφή των βιβλιογραφικών αναφορών, υιοθετήθηκε το σύστημα APA (5th ed.) της American Psychological Association**, <http://apastyle.apa.org/pubmanual.html> το οποίο και προσαρμόστηκε ανάλογα, προκειμένου να καλυφθεί με ενιαίο τρόπο και η περίπτωση της ελληνόγλωσσης βιβλιογραφίας. Άλλοι παράγοντες από τους οποίους εξαρτάται ο τρόπος καταγραφής, είναι: ο αριθμός των συγγραφέων (ένας ή περισσότεροι), η γλώσσα του κειμένου (ελληνική, αγγλική, κ.τ.λ.), το είδος του κειμένου (βιβλίο, άρθρο, ηλεκτρονικό άρθρο στο διαδίκτυο, άρθρο σε εφημερίδα ή περιοδικό, κείμενο στο διαδίκτυο, εισήγηση σε πρακτικά

συνεδρίου ή ημερίδας, κεφάλαιο σε συλλογικό τόμο, κ.τ.λ.), ο αριθμός της έκδοσης του βιβλίου ή του τόμου, η έλλειψη αναφοράς σε εκδότη ή χρονολογία έκδοσης, κ.τ.λ.

Στη συνέχεια, παρουσιάζονται με αναλυτικό τρόπο και χρήση παραδειγμάτων οι σημαντικότερες περιπτώσεις του συστήματος βιβλιογραφικής καταγραφής. Πιο συγκεκριμένα:

1. Αν πρόκειται για συγγραφέα, ο οποίος δημοσίευσε κάποιο βιβλίο, τότε μετά το ονοματεπώνυμο ακολουθεί το έτος έκδοσης του βιβλίου σε παρένθεση, ο τίτλος του βιβλίου με πλάγιους χαρακτήρες, ο τόπος και ο εκδοτικός οίκος.

Παραδείγματα:

- Γεωργούσης, Π. (1998). *Η Αξιολόγηση των μαθητών με βάση το φάκελο υλικού: portfolio assessment, μια νέα τάση στην εκπαιδευτική αξιολόγηση*. Αθήνα: Δελφοί.
- Balshaw, M. (2002). *Teaching assistants: practical strategies for effective classroom support*. London: Fulton.

2. Αν πρόκειται για συγγραφέα, ο οποίος δημοσίευσε άρθρο σε κάποιο περιοδικό, τότε μετά το ονοματεπώνυμο ακολουθεί το έτος έκδοσης του περιοδικού σε παρένθεση, ο τίτλος του άρθρου, ο τίτλος του περιοδικού με πλάγιους χαρακτήρες, το τεύχος του περιοδικού και ο αριθμός των σελίδων του άρθρου.

Παραδείγματα

- Γιαλουρίδης, Γ. (2002). Φάκελος επιτευγμάτων: η άλλη διάσταση της αξιολόγησης του μαθητή. *Σύγχρονη Εκπαίδευση*, 124, 122-124.
- Bajaj, M. (2004). Human rights education student self-conception in the Dominican Republic. *Journal of Peace Education*, 1, 1-16.

3. Αν πρόκειται για συγγραφέα, ο οποίος δημοσίευσε εισήγηση η οποία συμπεριλαμβάνεται στον τόμο των πρακτικών κάποιου συνεδρίου ή ημερίδας ή έγραψε κεφάλαιο σε κάποιο συλλογικό τόμο, τότε η διαδικασία είναι συναφής με εκείνες που προαναφέρθηκαν, με τη διαφορά ότι χρησιμοποιείται μετά τον τίτλο της εισήγησης ή του κεφαλαίου ο όρος [Στο] ή [In] και ακολουθεί ο επιμελητής των πρακτικών ή του τόμου με τη συντομογραφία [Επιμ.] ή [Ed.] / [Eds.]. Σ' αυτό το σημείο, παρουσιάζεται πρώτα το όνομα του επιμελητή και μετά το επίθετό του.

Παραδείγματα:

- Καδιανάκη, Μ. (2002). Ετεροαξιολόγηση και αυτοαξιολόγηση ως μέσο διερεύνησης του επικοινωνιακού κλίματος της σχολικής τάξης: ποιοτική προσέγγιση. Στο Γ. Μπαγάκης (Επιμ.), *Ο εκπαιδευτικός ως ερευνητής*. Αθήνα: Μεταίχμιο, 367-374.
- Fraser, B. (1994). Research on classroom and school climate. In D. Gabel (Ed.), *Handbook of research on science teaching and learning*. New York: Macmillan, 493-541.
- Fraser, B. (1998). Science learning environments: assessment, effects and determinants. In B. Fraser & K. Tobin (Eds.), *International handbook of science education*. Dordrecht, The Netherlands: Kluwer Academic Publishers, 527-563.

4. Αν πρόκειται για αδημοσίευτη εισήγηση σε κάποιο συνέδριο ή ημερίδα ή σεμινάριο, τότε στην παρένθεση που αφορά το έτος αναφέρεται και η ημερομηνία, ενώ μετά τον τίτλο γίνεται αναφορά στο ότι πρόκειται για αδημοσίευτη εισήγηση.

Παραδείγματα:

- Μαγγόπουλος, Γ. (2005, 14 Μαΐου). Αξιολόγηση του έργου των εκπαιδευτικών. Εισήγηση που παρουσιάστηκε στο 3ο Πανελλήνιο Συνέδριο "Κριτική, δημιουργική, διαλεκτική σκέψη στην Εκπαίδευση: θεωρία και πράξη". Αθήνα.
- Lanktree, C. (1991, January 29). Early data on the trauma symptom checklist for children. Paper presented at the meeting of the American Professional Society on the Abuse of Children. San Diego.

5. Αν πρόκειται για δυο ή περισσότερους συγγραφείς, τότε ακολουθείται η διαδικασία που περιγράφηκε παραπάνω, με τη διαφορά ότι διαχωρίζονται οι συγγραφείς με κόμμα ή χρησιμοποιείται το σύμβολο [&]. Αν πρόκειται για πολλούς συγγραφείς, τότε ή αναφέρονται όλοι, ή αναφέρονται οι 1-2 πρώτοι και στη συνέχεια χρησιμοποιείται το σύμβολο [κ. ά.] (= και άλλοι), αν πρόκειται για ελληνόγλωσση αναφορά ή το συνώνυμο σύμβολο [et al.], αν πρόκειται για ξενόγλωσση.

Παραδείγματα:

- Ζμπάϊνος, Δ., & Hallam, S. (2002). Βαθμολόγηση στο δημοτικό σχολείο: προς τη δημιουργία ενός μοντέλου των παραγόντων και των πρακτικών που την επηρεάζουν. *Σύγχρονη Εκπαίδευση*, 123, 35-47.
- Παπαδόπουλος, Ν., Αθανασιάδης, Η., Γιοκρούση-Κολς, Δ., Θερμός, Η. (1993). Το σχολικό κλίμα: θέσεις και κρίσεις των καθηγητών της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης. *Το Βήμα των Κοινωνικών Επιστημών*, 10, 139-155.
- Παπαδόπουλος, Ν., Αθανασιάδης, Η. κ. ά. (1993). Το σχολικό κλίμα: θέσεις και κρίσεις των καθηγητών της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης. *Το Βήμα των Κοινωνικών Επιστημών*, 10, 139-155.
- Irby, T. et al. (1992). *The Joliet Junior College Center for Adult Basic Education and Literacy's "Families and Success": intergenerational programming that works*. Illinois: Joliet Junior College.

6. Αν η συγγραφή ενός βιβλίου έχει υλοποιηθεί από ομάδα συγγραφέων που δεν αναφέρονται ονομαστικά και αναφέρεται μόνο ο φορέας που υπό την εποπτεία του συντελέστηκε η συγγραφή, τότε μνημονεύεται ο φορέας ως συγγραφέας του βιβλίου. Παρεμφερής είναι και ο τρόπος γραφής στην περίπτωση λεξικών και εγκυκλοπαιδειών.

Παραδείγματα:

- Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο (1999). *Εκπαιδευτική έρευνα στην πράξη*. Πάτρα: Ε.Α.Π.
- Organisation for Economic Co-operation and Development (2004). *PISA Learning for Tomorrow's World First Results from PISA 2003*. Paris: O.E.C.D.

7. Αν πρόκειται για πανεπιστημιακές σημειώσεις, τότε μετά τον τίτλο ακολουθεί μέσα σε αγκύλες, ο όρος [πανεπιστημιακές σημειώσεις].

Παράδειγμα:

- Θεοδώρου, Α. (2005). *Εισαγωγή στο θαλάσσιο περιβάλλον* [πανεπιστημιακές σημειώσεις]. Πανεπιστήμιο Αιγαίου, Τμήμα Περιβάλλοντος, Χειμερινό εξάμηνο 2004-2005. Μυτιλήνη.

8. Αν η έκδοση του βιβλίου ή του τόμου δεν είναι η 1^η, τότε μετά τον τίτλο αναγράφεται ο αριθμός της έκδοσης μέσα σε παρένθεση.

Παραδείγματα:

- Δημητρόπουλος, Ε. (1998). *Εκπαιδευτική αξιολόγηση – μέρος πρώτο: η αξιολόγηση της εκπαίδευσης και του εκπαιδευτικού έργου* (4^η έκδ.). Αθήνα: Γρηγόρης.
- Henneman, K. (2000). *Problemen van gevorderde spellers: signalering, diagnostiek en begeleiding* (2nd ed.). Bussum, The Netherlands: Coutinho.

9. Αν δεν αναφέρεται εκδοτικός οίκος στο βιβλίο ή τον τόμο, τότε στη θέση του εκδοτικού οίκου αναγράφεται η συντομογραφία [εκδ. ιδίου/ας] ή η συντομογραφία [εκδ. συγгр.] ή η λέξη [αυτοέκδοση] ή ο συνώνυμος όρος [Author].

Παραδείγματα:

- Καϊλα, Μ. (1999). *Ο εκπαιδευτικός στα όρια της παιδαγωγικής σχέσης*. Αθήνα: εκδ. ίδιας.
- Larson, J. (2005). *Estimated resident population by age and sex*. Canberra: Author.

10. Αν δεν αναφέρεται ο χρόνος έκδοσης του βιβλίου ή του τόμου, τότε στην παρένθεση, γράφεται η συντομογραφία [χ.χ.] (=χωρίς χρονολογία) ή ο συνώνυμος όρος [n.d.] (=no date).

Παραδείγματα:

- Παρασκευόπουλος, Ι. (χ.χ.). *Μεθοδολογία επιστημονικής έρευνας*. Αθήνα: εκδ. ίδιου.
- Mitchell, T. (n. d.). *People in Organisations: an introduction to organizational behavior*. New York: Mc Graw Hill.

11. Αν ένα βιβλίο ή άρθρο ή εισήγηση είναι μεταφρασμένα στην ελληνική, τότε, μετά τον τίτλο, γράφεται μέσα σε παρένθεση το ονοματεπώνυμο του μεταφραστή.

Παραδείγματα:

- McBeath, J. (2001). Το Σχολείο που μαθαίνει. Στο Γ. Μπαγάκης (Επιμ.), *Αξιολόγηση εκπαιδευτικών προγραμμάτων και σχολείου: εκπαιδευτική αξιολόγηση; πώς;* (Μ. Δεληγιάννη, Μεταφρ.). Αθήνα: Μεταίχμιο, 157-166.
- Laplace, P. (2002). *A philosophical essay on probabilities* (F. Truscott, Trans.). New York: Dover.

12. Αν ένας συγγραφέας έχει δημοσιεύσει το ίδιο έτος περισσότερα του ενός έργα (βιβλία, άρθρα, κ.λπ.), τότε διακρίνονται με την προσθήκη δίπλα ακριβώς από το έτος μικρών γραμμάτων α, β, γ, κ.τ.λ. ή των λατινικών γραμμάτων a, b, c, κ.τ.λ.

Παράδειγμα:

- Φλουρής, Γ. (1995α). Αναντιστοιχία εκπαιδευτικών σκοπών, αναλυτικού προγράμματος και εκπαιδευτικών μέσων: μερικές όψεις της εκπαιδευτικής αντιφατικότητας, στο: *Ελληνική εκπαίδευση: προοπτικές ανασυγκρότησης και εκσυγχρονισμού*. Αθήνα: Σείριος, 328-367.

Φλουρής, Γ. (1995β). Αρχιτεκτονική της νόησης και της διδασκαλίας. Στο Η. Ματσαγγούρας (Επιμ.), *Η εξέλιξη της διδακτικής*. Αθήνα: Gutenberg, 231-275.

13. Αν η βιβλιογραφική πηγή είναι κάποιο ηλεκτρονικό βιβλίο ή άρθρο από περιοδικό του διαδικτύου, μετά τα στοιχεία του άρθρου θα πρέπει να αναφέρεται και ο δικτυακός τόπος με τη φράση [Διαθέσιμο στο δικτυακό τόπο <http://vn...>] ή την αντίστοιχη φράση [Available on <http://vn...>]

Παραδείγματα:

- Δούβλη, Γ. (2004). Διδακτικές προσεγγίσεις σε πολυπολιτισμικές τάξεις. *Επιθεώρηση Εκπαιδευτικών Θεμάτων*, 9, 5-18. Διαθέσιμο στο δικτυακό τόπο <http://www.pri-schools.gr/publications/epitheorisi/teyxos9>.
- Eurydice (2004). *Evaluation of schools providing compulsory education in Europe*. Available on <http://www.eurydice.org/documents/evals/en/frameset.html>.
- Taba, H. (2002). What is evaluation up to and up against in intergroup education. *Journal of Curriculum and Supervision*, 20, 3, 257-262. Available on <http://web9.epnet.com>.

14. Αν η βιβλιογραφική πηγή είναι κάποιο κείμενο, το οποίο εντοπίστηκε σε κάποια ιστοσελίδα του διαδικτύου, μετά τα στοιχεία του άρθρου θα πρέπει να εμφανίζεται ο δικτυακός τόπος με τη φράση [Ανακτημένο στις ...από το δικτυακό τόπο <http://vn...>] ή την αντίστοιχη φράση [Retrieved on ... from <http://vn...>].

Παραδείγματα:

- Κοττάκης, Μ. (2005). *Ο μύθος της παραπαιδείας*. Ανακτημένο στις 5-4-2005 από το δικτυακό τόπο <http://www.oefe.gr/img>.
- Eurydice (2005). France: Primary Education. *Eurybase*. Retrieved on 3-6-2005 from <http://www.eurydice.org/eurybase>.

15. Αν πρόκειται για έναν αρθρογράφο, ο οποίος δημοσίευσε άρθρο σε κάποια εφημερίδα ή περιοδικό (εβδομαδιαίο, μηνιαίο, κ.τ.λ.), τότε μετά το ονοματεπώνυμο του αρθρογράφου

ακολουθούν σε παρένθεση το έτος, η ημερομηνία και ο μήνας του φύλλου αν πρόκειται για ελληνόγλωσση εφημερίδα ή περιοδικό ενώ αν πρόκειται για ξενόγλωσση, το έτος ο μήνας και η ημερομηνία.

Παραδείγματα:

- Αναστασόπουλος, Δ. (2005, 8 Ιουνίου). Αναζητώντας το Νεπάλ. *Ελευθεροτυπία*, Α4.
- Schwartz, J. (2003, September 14). Obesity affects social status. *The Washington Post*, 3-4.
- Posner, M. (1993, October). Seeing the mind. *Science*, 262, 673-674.

16. Αν για ένα συγγραφέα υπάρχουν περισσότερες από μια βιβλιογραφικές αναφορές, τότε πρώτη τοποθετείται η παλαιότερη και τελευταία η νεότερη χρονικά βιβλιογραφική αναφορά.

Παράδειγμα:

- Αθανασίου, Λ. (2000). *Αξιολόγηση της Επίδοσης του Μαθητή στο Σχολείο και του Διδακτικού Έργου*. Ιωάννινα: εκδ. ιδίου.
- Αθανασίου, Λ. (2001). Λάθη των Μαθητών στη Γραπτή Έκφραση και ο Ρόλος τους στη Διαδικασία Διδασκαλίας και Μάθησης. *Παιδαγωγική Επιθεώρηση*, 24, 125-134.

17. Αν για ένα συγγραφέα υπάρχουν περισσότερες από μια βιβλιογραφικές αναφορές, τότε πρώτα τοποθετούνται αυτές όπου είναι μοναδικός συγγραφέας και στη συνέχεια οι από κοινού με άλλους αναφορές.

Παραδείγματα:

- Βρεττός, Γ. (2001). Αποκωδικοποίηση της Μη Λεκτικής Συμπεριφοράς του Εκπαιδευτικού από Μαθητές του Δημοτικού Σχολείου. *Παιδαγωγική Επιθεώρηση*, 24, 103-124.

Βρεττός, Γ., Καυάλης, Α. (1994). *Αναλυτικά Προγράμματα*. Θεσ/νίκη: Art of Text.

- Λάμνιαν, Κ. (1999). Νεοτερικότητα: Μορφές Λογικής και Επιρροές στις Διαδικασίες Συγκρότησης της Σχολικής Γνώσης, *Παιδαγωγική Επιθεώρηση*, 29, 7-33.

Λάμνιαν, Κ. (2001). Εκπαιδευτική Αξιολόγηση: Από τις Μεροληψίες της 'Αντικειμενικότητας' στη Ρευστότητα των Αυθύπαρκτων Λογικών. Στο Γ. Μπαγάκης (Επιμ.), *Αξιολόγηση Εκπαιδευτικών Προγραμμάτων και Σχολείου: Εκπαιδευτική Αξιολόγηση; Πώς;*. Αθήνα: Μεταίχμιο, 79-88.

Λάμνιαν, Κ., Τσατσαρώνη, Α. (1999). Σχολική Γνώση και Πρακτικές Αξιολόγησης: Ο Ρόλος τους σε Σχέση με την Αποτυχία στο Σχολείο και τον Κοινωνικό Αποκλεισμό, Στο Ν. Πετρουλάκης (Επιμ.), *Σχολική Αποτυχία και Κοινωνικός Αποκλεισμός: Πρακτικά Η' Διεθνούς Επιστημονικού Συνεδρίου*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα, 125-154.

15. ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ ΤΗΣ ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ

Μετά το κύριο σώμα της εργασίας και την παράθεση της βιβλιογραφίας, ακολουθούν, εφόσον κρίνεται αναγκαίο, τα παραρτήματά της. Στα παραρτήματα, καταχωρούνται διάφορα συμπληρωματικά στοιχεία της μελέτης που εμπεριέχουν πληροφορίες οι οποίες, όμως, λόγω της μεγάλης τους έκτασης, αν παρέμεναν μέσα στο κύριο σώμα της εργασίας, θα διασπούσαν την ενότητα και τη συνοχή του κειμένου, παρά το γεγονός ότι είναι ενισχυτικές για την κατανόησή του. Δεν κρίνεται αυτές οι πληροφορίες απαραίτητο να συμπεριληφθούν στο κύριο μέρος της εργασίας, γιατί δεν υπηρετούν άμεσα το σκοπό της και δεν είναι εντελώς απαραίτητες για την κατανόησή της. Ό,τι αναφέρεται στα παραρτήματα, δεν πρέπει να εμφανίζεται εκεί για πρώτη φορά, αλλά να έχει γίνει ήδη λόγος μέσα στο κείμενο της μελέτης. Αξίζει να επισημανθεί εδώ, ότι τα συμπληρωματικά στοιχεία του παραρτήματος έχουν ιδιαίτερη σημασία γιατί καθιστούν περισσότερο αυθεντικό το περιεχόμενο της μελέτης. Τέτοια στοιχεία είναι π.χ. φωτοτυπίες των τεκμηρίων που αναλύθηκαν (όπως: νόμοι, προεδρικά διατάγματα, κείμενα), φωτογραφικό υλικό, κ.λπ.

16. ΕΝΔΕΙΚΤΙΚΑ ΚΡΙΤΗΡΙΑ ΑΞΙΟΛΟΓΗΣΗΣ - ΑΥΤΟΑΞΙΟΛΟΓΗΣΗΣ ΤΗΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ

Ως προς την αξιολόγηση μιας σεμιναριακής ή πτυχιακής εργασίας, θα μπορούσε να επικαλεστεί κανείς πληθώρα κριτηρίων. Η υιοθέτηση, προφανώς, συγκεκριμένων κριτηρίων αξιολόγησης καθώς και η έμφαση που τους αποδίδεται, **εξαρτώνται σε μεγάλο βαθμό από το είδος της έρευνας αλλά και από τις απαιτήσεις του επόπτη ή του διδάσκοντα**. Παρά το γεγονός ότι **δεν υπάρχουν κοινά αποδεκτά κριτήρια**, παρακάτω αναφέρονται, με τη μορφή καταλόγου, κάποια ενδεικτικά κριτήρια, τα οποία ευελπιστούμε ότι θα βοηθήσουν τον επιμορφούμενο στην αυτοαξιολόγησή του. Αν και στη σχετική βιβλιογραφία απαντώνται διάφοροι τύποι καταλόγων κριτηρίων αξιολόγησης (ακολουθίας, περιεχομένου, επαναληπτικοί, διαγνωστικοί, κ.τ.λ.), στην περίπτωση της εκπόνησης και της συγγραφής ερευνητικής εργασίας, ο κατάλληλος τύπος φαίνεται να είναι ο «**κατάλογος κριτηρίων ποιότητας**». Αυτός ο τύπος ενδείκνυται για διαδικασίες αξιολόγησης-αυτοαξιολόγησης, ενώ επικεντρώνεται στα θεμελιώδη ποιοτικά χαρακτηριστικά μιας διαδικασίας, όπως είναι και η συγκεκριμένη. Μπορεί να αξιοποιηθεί, τόσο από τον επιμορφούμενο όσο και από τον επόπτη ή διδάσκοντα, ως ένας κατάλογος:

- α. αρχικής αξιολόγησης, κατά την έναρξη της εκπόνησης της εργασίας του επιμορφούμενου,
- β. διαμορφωτικής αξιολόγησης, κατά τη διάρκεια της εκπόνησης της εργασίας και της απόπειρας συγγραφής των κεφαλαίων της, και
- γ. τελικής αξιολόγησης, μετά το πέρας της εκπόνησης και της τελικής συγγραφής της εργασίας.

Ο κατάλογος κριτηρίων αποσκοπεί:

1. Να συνοψίσει με επιγραμματικό τρόπο το σύνολο των περιεχομένων του Οδηγού και να υπενθυμίσει στον επιμορφούμενο τα βασικά και απαραίτητα στοιχεία που πρέπει να εμπεριέχει η εργασία του.
2. Να στηρίζει τον επιμορφούμενο στην προσπάθειά του να σταθεί αυτοκριτικά, να αποτιμήσει με αναλυτικό τρόπο και να αναστοχαστεί πάνω στην ποιότητα του έργου του.
3. Να δώσει τη δυνατότητα στον επιμορφούμενο να διαπιστώσει εγκαίρως τις αδυναμίες ή τις ελλείψεις που παρουσιάζει η εργασία του, σύμφωνα με τις γενικές αρχές και τους κανόνες που διατυπώθηκαν στον Οδηγό, ώστε να τις καλύψει αν αυτό θεωρηθεί ως αναγκαίο ή έστω να προσδιορίσει με σαφήνεια τους περιορισμούς της.
4. Να διευκολύνει τον επόπτη ή το διδάσκοντα στις κατ' ιδίαν συζητήσεις (αν υπάρξουν) με τον επιμορφούμενο, ώστε να επισημανθούν με αναλυτικό τρόπο τα προτερήματα και οι αδυναμίες, οι ελλείψεις ή τα κενά της εργασίας του, προκειμένου να ενδυναμωθούν τα μεν, να εξαλειφθούν ή να αμβλυνθούν τα δε.

Ο κατάλογος των κριτηρίων είναι δομημένος σε δυο συμπληρωματικές ενότητες. Η πρώτη ενότητα αφορά στα περιεχόμενα της εργασίας και η δεύτερη εμπεριέχει τα ποιοτικά της χαρακτηριστικά.

Στον πίνακα 1, εμφανίζεται η πρώτη ενότητα η οποία αντιστοιχεί στα περιεχόμενα της εργασίας. Με αυτόν τον υποκατάλογο επιχειρείται, τόσο η διασφάλιση της παρουσίας των περιεχομένων όσο και της ακολουθίας με την οποία οφείλουν να εμφανιστούν στο τελικό κείμενο της μελέτης. Ο επιμορφούμενος καλείται να ελέγχει και να σημειώνει προοδευτικά, από την έναρξη της εκπόνησης της εργασίας μέχρι την ολοκλήρωσή της, καθένα από τα περιεχόμενα που έχει ήδη συγγραφεί. Αν λόγω της υφής του θέματος το οποίο πραγματεύεται ο επιμορφούμενος, διαπιστωθεί είτε στο ξεκίνημα είτε κατά την πορεία ότι κάποιο από τα περιεχόμενα δεν είναι αναγκαίο, τότε παρέχεται η δυνατότητα να σημειωθεί στην ειδική στήλη «Δεν απαιτείται».

Στον πίνακα 2 παρουσιάζεται η δεύτερη ενότητα η οποία και αντιστοιχεί στα ποιοτικά χαρακτηριστικά της εργασίας. Ο συγκεκριμένος υποκατάλογος έχει ίσως μεγαλύτερη σημασία για την αξιολόγηση και την αυτοαξιολόγηση του επιμορφούμενου. Τον υποβοηθεί, ανεξάρτητα από το διδάσκοντα και το είδος του έργου που έχει αναλάβει, στη δική του αποτίμηση και κριτική στάση απέναντι στην παραγωγή του, εφόσον έχει την ευκαιρία να αξιολογεί το έργο του και να αυτοαξιολογείται σε κάθε βήμα. Δίνεται, έτσι, η δυνατότητα στον επιμορφούμενο να έχει μια συνολική εποπτεία του έργου με πνεύμα αυτοκριτικής και όχι με την ευαρέσκεια του 'δημιουργού', του 'συγγραφέα' που αγαπά το έργο του και δεν επιδέχεται το 'κακό' μάτι των άλλων.

Πίνακας 1
Κατάλογος κριτηρίων ποιότητας
Ενότητα α: Κατάλογος περιεχομένων της εργασίας

	ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ	ΝΑΙ	ΟΧΙ	Δ. Α.*
1.	Εξώφυλλο			
2.	Πίνακας περιεχομένων			
3.	Κατάλογος διαγραμμάτων			
4.	Πρόλογος			
5.	Εισαγωγή			
6.	Εννοιολόγηση βασικών όρων της μελέτης			
7.	Θεωρητικό πλαίσιο της μελέτης			
8.	Εξέταση ειδικού αντικειμένου της μελέτης			
9.	Εξέταση επιμέρους διαστάσεων του ειδικού αντικειμένου			
10.	Παραπομπές - υποσημειώσεις - σημειώσεις			
11.	Παραθέματα			
12.	Σημαντικότητα της μελέτης			
13.	Γενικά συμπεράσματα - προτάσεις			
14.	Περιορισμοί της μελέτης			
15.	Βιβλιογραφία			
16.	Παραρτήματα			
17.	Άλλο.			
ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ				
.....				
.....				
.....				
.....				

- Δεν απαιτείται

Πίνακας 2
 Κατάλογος κριτηρίων ποιότητας
 Ενότητα β: Κατάλογος ποιοτικών χαρακτηριστικών της εργασίας

ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ		1	2	3	4	5	6
ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΟ ΜΕΡΟΣ ΤΗΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ							
1.	Συνομία και περιεκτικότητα τίτλου						
2.	Περιεχόμενα						
3.	Κατάλογος διαγραμμάτων						
4.	Πρόλογος						
5.	Εισαγωγή						
6.	Άλλο						
ΚΥΡΙΟ ΜΕΡΟΣ ΤΗΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ							
7.	Εντοπισμός και εννοιολόγηση βασικών όρων						
8.	Οργάνωση κεφαλαίων						
9.	Σύνδεση κεφαλαίων, υποκεφαλαίων και παραγράφων						
10.	Συσχετισμός μελέτης με υπάρχουσες θεωρίες και πρακτικές						
11.	Πρωτοτυπία, σημαντικότητα και χρηστικότητα της μελέτης						
12.	Παρουσίαση διαγραμμάτων						
13.	Τεκμηρίωση συμπερασμάτων και προτάσεων						
14.	Αναφορά στους περιορισμούς της μελέτης						
15.	Άλλο						
ΣΥΜΠΛΗΡΩΜΑΤΙΚΟ ΜΕΡΟΣ ΤΗΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ							
16.	Παρουσίαση βιβλιογραφίας						
17.	Παράθεση παραρτημάτων						
18.	Άλλο						
ΔΟΜΗ ΚΑΙ ΤΕΚΜΗΡΙΩΣΗ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ							
19.	Κατανόηση του θέματος και των επιμέρους πτυχών του						
20.	Αναγνωσιμότητα κειμένου και ύφος γραφής						
21.	Ομοιογενής γραφή						
22.	Ορθογραφία και σύνταξη						
23.	Σαφήνεια και απλότητα στο λόγο						
24.	Ανάπτυξη ιδεών						
25.	Κριτική ανάλυση και σύνθεση						
26.	Καινοτόμα χαρακτηριστικά και αυθεντική σκέψη						
27.	Δόμηση και λογική ανάπτυξη επιχειρημάτων						
28.	Τεκμηρίωση προσωπικών κρίσεων και αξιολογήσεων						
29.	Καταλληλότητα βιβλιογραφικού υλικού και πηγών						
30.	Αξιοποίηση βιβλιογραφικού υλικού και πηγών						
31.	Χρήση παραπομπών, σημειώσεων, υποσημειώσεων						
32.	Χρήση παραθεμάτων						
33.	Άλλο						
ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ							
.....							
.....							
.....							

1= Καθόλου ικανοποιητικό, 2=Λίγο ικανοποιητικό, 3=Μέτρια ικανοποιητικό, 4=Αρκετά ικανοποιητικό, 5=Πολύ ικανοποιητικό, 6=Δεν απαιτείται

17. ΒΑΣΙΚΕΣ ΑΔΥΝΑΜΙΕΣ ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΩΝ ΕΡΓΑΣΙΩΝ

Αν θα επιχειρούσαμε να περιγράψουμε τις σημαντικότερες αδυναμίες που έχουν εντοπιστεί κατά το παρελθόν στη συγγραφή διάφορων διπλωματικών εργασιών, θα τις κατατάσσαμε σε τέσσερις βασικές κατηγορίες:

α. Αδυναμίες στη δομή και την πληρότητα περιεχομένου τμημάτων των εργασιών

Μια μεγάλη ομάδα αδυναμιών αποτυπώνονται σε **ελλείψεις σημαντικών στοιχείων** από τη γραπτή εργασία των επιμορφούμενων. Σε αρκετές περιπτώσεις, διαπιστώνεται η **απουσία πίνακα περιεχομένων, εισαγωγής, εννοιολόγησης βασικών όρων της μελέτης, γενικών συμπερασμάτων και προτάσεων**. Μια άλλη κατηγορία αδυναμιών σχετίζεται με τον τρόπο δόμησης της εργασίας. Ενίοτε, η κριτική επισκόπηση της βιβλιογραφίας δεν είναι καθόλου ‘κριτική’, αλλά αντίθετα περιγραφική. Σ’ αυτό θα πρέπει να προστεθεί και η έλλειψη σαφήνειας και αυστηρότητας στην επιχειρηματολογία με τεκμηριωμένες κρίσεις. Ο τρόπος κατανομής της εργασίας σε επιμέρους κεφάλαια δεν είναι ορθός, εφόσον δεν υπάρχει σύνδεση μεταξύ τους και ομαλή μετάβαση από το ένα στο άλλο, αλλά ούτε και ισομερής ανάπτυξή τους, με αποτέλεσμα η εργασία να εμφανίζει αποσπασματικότητα.

β. Αδυναμίες σε παραπομπές και βιβλιογραφικές αναφορές

Σε αρκετές περιπτώσεις, παρατηρείται η **αναπαραγωγή-αντιγραφή αυτούσιων αποσπασμάτων από βιβλία ή άρθρα** τα οποία συμβουλευονται οι επιμορφούμενοι, χωρίς να ομολογείται τεκμηριωμένα και σχολαστικά με τη χρήση εισαγωγικών. Διαπιστώνεται, επιπλέον, η **απλή παράφραση επιχειρημάτων ή στοιχείων** που εντοπίζουν οι επιμορφούμενοι στο έργο κάποιου συγγραφέα, συμπεριλαμβανομένων και έργων συναδέλφων τους, χωρίς να αναφέρεται, ωστόσο, **η σύστοιχη παραπομπή και η πηγή από την οποία αντλήθηκαν** τα εν λόγω επιχειρήματα ή στοιχεία.

Σε άλλες περιπτώσεις, είναι εμφανές ότι οι επιμορφούμενοι **δε γνωρίζουν τον τρόπο με τον οποίο πρέπει να παραπέμπουν**. Σε κάποια σημεία της εργασίας τους, κάνουν παραπομπές, ενώ σε άλλα υποσημειώσεις. Επίσης, σε κάποιες από τις παραπομπές αναφέρουν μόνο το συγγραφέα χωρίς αναφορά στη χρονολογία του έργου του. Αλλού, εντοπίζονται λάθη στην ορθογραφία του επιθέτου του συγγραφέα, τη χρονολογία του έργου ή τον αριθμό των σελίδων όπου παραπέμπουν. Σε άλλες, απουσιάζει η αναφορά στην πραγματική πηγή απ’ όπου αντλήθηκε η παραπομπή. Επιχειρείται, δηλαδή, αναφορά στο έργο κάποιων ερευνητών-συγγραφέων χωρίς να έχουν μελετηθεί προφανώς οι πρωτογενείς πηγές, αλλά διαμέσου της εικόνας που μεταφέρεται από μεταγενέστερους συγγραφείς. Τέλος, σε κάποιες υποσημειώσεις – παρά το γεγονός ότι υπάρχει βιβλιογραφία στο τέλος της εργασίας- παρατίθεται πλεοναστικά πλήρης αναφορά στα βιβλιογραφικά στοιχεία της πηγής.

Αδυναμίες παρατηρούνται, επιπροσθέτως, στη **σύνταξη του βιβλιογραφικού καταλόγου**. Στο κείμενο της εργασίας, **εμφανίζονται παραπομπές σε συγγραφείς χωρίς να σημειώνεται αντίστοιχη βιβλιογραφική αναφορά**. Αντιστρόφως, διαπιστώνεται **μεγάλος όγκος βιβλιογραφικών αναφορών σε πηγές για τις οποίες δεν υπάρχει καμιά απολύτως βιβλιογραφική παραπομπή στο κείμενο της εργασίας**. Συχνά είναι και τα λάθη στη σύνταξη του βιβλιογραφικού καταλόγου. Άλλοτε τα επίθετα των συγγραφέων είναι σε ονομαστική πτώση και άλλοτε σε γενική, άλλοτε με κεφαλαία και άλλοτε με μικρά. Σε κάποιες περιπτώσεις, τα ονόματα των συγγραφέων είναι γραμμένα ολόκληρα, ενώ σε κάποιες άλλες δίνεται μόνο το πρώτο τους γράμμα. Πότε υπογραμμίζεται ή τοποθετείται με πλάγιους χαρακτήρες ο τίτλος του έργου και πότε όχι. Άλλοτε αναφέρεται η χρονολογία του έργου ή ο τόπος έκδοσης ενός βιβλίου και άλλοτε όχι. Δεν υφίσταται, με άλλα λόγια, ομοιογένεια και λογική συνέπεια στον τρόπο

καταγραφής της βιβλιογραφίας. Δεν υπάρχει κάποιες φορές, επίσης, ένας ενιαίος τρόπος χρήσης των σημείων στίξης.

γ. Υφολογικές αδυναμίες

Μια υφολογική αδυναμία αρκετών επιμορφούμενων κατά τη συγγραφή της εργασίας τους, είναι η συχνή χρήση προσωπικών αντωνυμιών ή ρημάτων στο πρώτο ενικό πρόσωπο. Οι επιμορφούμενοι τείνουν να χρησιμοποιούν το 'εγώ' ή ρήματα σε πρώτο ενικό πρόσωπο, όπως: πιστεύω, συμπεραίνω, ισχυρίζομαι, συμφωνώ, διαφωνώ, διαπιστώνω, εφαρμόζω, αξιοποιώ, κ.τ.λ. Κατά παράδοση, όμως, δεν είναι αποδεκτή η χρήση του πρώτου ενικού προσώπου σε επιστημονικές εργασίες και αντ' αυτού προτιμάται η χρήση παθητικής φωνής ή -με σχετική οικονομία- η χρήση του πρώτου πληθυντικού. Αξίζει, βεβαίως, να επισημανθεί ότι την τελευταία διετία παρατηρείται μια στροφή στο διεθνή χώρο από αρκετούς συγγραφείς σε ένα πιο προσωπικό στυλ γραφής, γεγονός ευεξήγητο ενδεχομένως και από την έμφαση που αποδίδεται σήμερα σε 'ποιοτικές προσεγγίσεις'. Προς το παρόν, όμως, προτείνεται να αποφεύγει ο επιμορφούμενος τη χρήση του α' ενικού προσώπου καθώς και εκφράσεις που υπογραμμίζουν την υποκειμενικότητα των κρίσεων που διατυπώνονται (π.χ. «εγώ πιστεύω ...», «κατά την γνώμη μου ...», «η αίσθησή μου είναι ...», «κατά την προσωπική μου εκτίμηση ...», κ.τ.λ.). Συνίσταται η χρήση, στο επιστημονικό πεδίο και στην εμπειρική προσέγγιση, μορφών έκφρασης σε πνεύμα σχετικοκρατίας, όπως για παράδειγμα μια αόριστη αναφορά του τύπου «θα μπορούσε κανείς να ισχυριστεί ...», «θα άξιζε τον κόπο να θεωρήσουμε ότι ...», «θα μπορούσε να θεωρηθεί ότι ...» που να υπογραμμίζει την ουδετερότητα και την αντικειμενικότητα του συγγραφέα, χωρίς δηλαδή υποκειμενική εμπλοκή και συναισθηματική φόρτιση ή δέσμευση. Σε κάποιες άλλες περιπτώσεις, εμφανίζεται συχνά η χρήση γενικευτικών λέξεων ή εκφράσεων, όπως «γενικότερα», «σε γενικές γραμμές», «η γενικότερη εικόνα είναι», «τελικά», «πολλές φορές», «βασικά». Καλό είναι να αποφεύγεται η χρήση τους, εφόσον αυτές δεν τεκμηριώνονται επαρκώς με ανάλογη επιχειρηματολογία από το συντάκτη-επιμορφούμενο.

Κάποιοι επιμορφούμενοι, στην προσπάθειά τους να αναβαθμίσουν το κείμενο της γραπτής εργασίας, γράφουν με 'λογοτεχνικό', 'λόγιο' ή ακόμη και με αρχαϊζόντα τρόπο. Κάποιοι άλλοι ενσωματώνουν στο κύριο σώμα της εργασίας τους εκτενέστατα αποσπάσματα από επιστημονικές πηγές (άλλοτε αναφέροντάς τις και άλλοτε όχι), με αποτέλεσμα να υπάρχει σημαντική διαφορά ύφους ανάμεσα στο προσωπικό ύφος γραφής και τον τρόπο γραφής των διαφόρων αποσπασμάτων που έχουν εισαχθεί στο κείμενο. Θα πρέπει να επισημανθεί σ' αυτό το σημείο, η έλλειψη αλλαγής παραγράφου από κάποιους επιμορφούμενους ή η ύπαρξη μεγάλων κενών σκέψης χωρίς την απαιτούμενη λογική σύνδεση μεταξύ δυο διαδοχικών παραγράφων. Επιπλέον, συχνές είναι οι περιπτώσεις περιττολογίας, αοριστολογίας, αλληλοεπικαλύψεων, ασαφών συνδέσεων μεταξύ ιδεών, απόλυτων δηλώσεων και πομπωδών εκφράσεων. Ορισμένοι επιμορφούμενοι, ακόμη, πλατειάζουν σε κεφάλαια της εργασίας που κατέχουν σε μεγάλο βαθμό και είναι συνοπτικότεροι σε κεφάλαια που δεν κατέχουν επαρκώς, με συνέπεια η εργασία να μην έχει 'ισορροπία' μεταξύ των διαφόρων κεφαλαίων.

δ. Γραμματικές, συντακτικές, λεξιλογικές, ορθογραφικές και μορφολογικές αδυναμίες

Οι σημαντικότερες αδυναμίες αυτής της κατηγορίας εντοπίζονται στην περίπτωση των σημείων στίξης (έλλειψη ή λάθος θέση του κόμματος, κατάργηση των διαλυτικών, δεν αφήνεται μετά την τελεία ένα κενό διάστημα για την αρχή της επόμενης πρότασης, κ.τ.λ.), στη χρήση επιρρημάτων (χρήση επιθέτου αντί για επίρρημα, διαφορετική σημασία σε -α ή -ως, κ.τ.λ.), στη χρήση του τελικού [ν], στη χρήση του [σαν] αντί του [ως], στη λανθασμένη κλίση των ρημάτων σε -λλω, στην κλίση κάποιων ουσιαστικών ή επιθέτων και στη χρήση αντωνυμιών (χρήση της αντωνυμίας αυτός/η/ο σε απομακρυσμένη έννοια ή έννοια που περιλαμβάνεται σε προηγούμενη παράγραφο, [που] αντί [η οποία], κ.τ.λ.). Συχνά είναι και τα προβλήματα που προκαλεί η χρήση του μονοτονικού συστήματος (μονοσύλλαβες λέξεις με τονισμό όπως το [τι] που δεν τονίζεται ποτέ, εξαίρεση των ερωτηματικών [πού] και [πώς], κ.τ.λ.). Ορισμένοι επιμορφούμενοι, επίσης,

διαπράττουν ορθογραφικά λάθη σε λέξεις που περιέχουν αρκετά [ι], συγγέουν το ειδικό [ότι] με το αναφορικό [ό,τι] ή τις ομόηχες καταλήξεις των ρημάτων -ται και -τε. Αξίζει τον κόπο να επισημανθεί εδώ, ότι ο αυτόματος ορθογράφος του Word δεν έχει τη ικανότητα να εντοπίσει πολλά από τα προηγούμενα λάθη και γι' αυτό οι επιμορφούμενοι θα πρέπει να είναι υποψιασμένοι και ιδιαίτερα προσεκτικοί στη χρήση του. Τέλος, μια άλλη αδυναμία είναι η κατάχρηση του αναφορικού [που] με συνέπεια να δημιουργείται ασυνταξία ή ασάφεια.

Η χρήση μακροπερίοδου λόγου έχει ως συνέπεια ότι διαπράττονται συντακτικά σφάλματα. Έτσι, εντοπίζονται κάποιες περιπτώσεις, όπου διατυπώνονται προτάσεις χωρίς υποκείμενο ή ρήμα. Η συχνότερη λεξιλογική αδυναμία των επιμορφούμενων είναι η χρήση λέξεων χωρίς να γνωρίζουν το ακριβές περιβάλλον χρήσης τους (π.χ. διαπραγματευόμαστε αντί πραγματευόμαστε, επιτάξουμε αντί προτάξουμε, αποδείχθηκε αντί διαπιστώθηκε, επάνδρωση αντί στελέχωση, οπισθοχώρηση αντί παλινδρόμηση, προήλθε αντί επήλθε, κ.τ.λ.). Η λεξιλογική, ακόμη, ανεπάρκεια κάποιων επιμορφούμενων τους οδηγεί συχνά στο να επαναλαμβάνουν εκφράσεις ή να χρησιμοποιούν καταχρηστικά την αντωνυμία [αυτός, -η, -ο].

Θα πρέπει, επίσης, να σημειωθεί ότι κάποιοι επιμορφούμενοι βάζουν λανθασμένα τελεία μετά τους τίτλους κεφαλαίων – υποκεφαλαίων ή πινάκων – διαγραμμάτων ή ότι δεν αποφεύγεται η υπερβολική χρήση έντονων χαρακτήρων ή υπογραμμίσεων, για να τονιστούν λέξεις ή εκφράσεις με ιδιαίτερο βάρος στην υποστήριξη κάποιου επιχειρήματος.

Ολοκληρώνοντας την παρούσα ενότητα, αξίζει τον κόπο να τονιστεί ότι είναι ιδιαίτερα χρήσιμο για τον επιμορφούμενο που βρίσκεται στη διαδικασία συγγραφής της ερευνητικής του εργασίας, να εντρυφήσει στη συντακτική δομή και τη γραμματική της ελληνικής γλώσσας, αλλά και να συμβουλευτεί λεξικά ορθογραφικά-ετυμολογικά, λεξικά, ακόμη, εξειδικευμένα ως προς το θέμα που πραγματεύεται ή ορολογίας στο χώρο της Παιδαγωγικής, της Ψυχολογίας, της Κοινωνιολογίας, της Ειδικής Αγωγής, κ.λπ.

Υπόδειγμα εξωφύλλου

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΙΓΑΙΟΥ

ΣΧΟΛΗ ΑΝΘΡΩΠΙΣΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ

ΤΜΗΜΑ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ ΠΡΟΣΧΟΛΙΚΗΣ ΑΓΩΓΗΣ ΚΑΙ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟΥ ΣΧΕΔΙΑΣΜΟΥ

**ΣΕΜΙΝΑΡΙΟ ΕΠΙΜΟΡΦΩΣΗΣ ΣΤΗΝ ΕΙΔΙΚΗ ΑΓΩΓΗ
ΕΠΙΜΟΡΦΩΤΙΚΟ ΚΕΝΤΡΟ ΠΑΤΡΑΣ**

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

«Παιδιά και έφηβοι με νοητική υστέρηση: Ψυχολογική και παιδαγωγική προσέγγιση»

Γεωργία Φραγκιαδάκη

Επόπτης: Δρ Ράνια Χιουρέα, Σχολική Σύμβουλος

Πάτρα, Δεκέμβριος 2009